

UIT DE VERENIGING

De Stichting tot Behoud van de Veluwe Sprengen en Beken (Bekenstichting) organiseerde 17 februari jl. een bijeenkomst over de toekomst van de Kopermolen in Zuuk, een uniek watermolencomplex. Ook Ampt Epe was van de partij. Besloten werd dat een kleine commissie een nadere studie zal maken van bestaan-de plannen en visies.

Meerdere leden hebben ons gevraagd actie te nemen op plannen rond en in het centrum van Epe. Er zouden plannen zijn tegen de kerk te bouwen, terwijl achter het voormalige raadhuis de portierswoning zou moeten wijken. Wij hebben dit ingebracht in de vergadering van *Het Erfgoedplatform in de gemeente Epe*. Volgens ingewijden is een en ander weer in de ijskast beland. Het platform blijft waakzaam.

+++++

VELUWS STREEKMUSEUM HAGEDOORNSPLAATSE

organiseert vanaf april de tentoonstelling 'De jeugd van opa en oma' onder het motto: *'Jong op de Veluwe: kinderkleding en speelgoed uit vervlogen tijden'*.

Bovendien is er op 29 mei een workshop fotografie met aansluitend een fototentoonstelling: *'Fotofestival Epe'*.

In de tweede helft van 2010 volgt een tentoonstelling voor de handwerkkliefhebbers: *'Steekje voor steekje: van antieke merklap tot eigentijdse herinneringsdoek'*.

Natuurlijk zijn er in juli en augustus de *Terug naar Toen*-dagen, in september de boerenmarkt en in december de adventmarkt.

Zie verder: www.hagedoornsplaatse.nl.

+++++

Onze vorige oproep voor een typist leverde maar liefst vier reacties op. We hopen dat er alsnog iemand reageert die de taak van webmaster op zich wil nemen. Lidmaatschap van het bestuur is niet noodzakelijk.

Op de ledenvergadering heeft het bestuur de plannen voor het maken van een DVD over de geschiedenis van de gemeente Epe uit de doeken gedaan en de leden gevraagd in te stemmen in een buitengewone uitgave. Men ging unaniem akkoord. Na de ledenvergadering is binnen het bestuur van functie gewisseld: Hans Stakenburg wordt vice-voorzitter en Ruud Labberton secretaris. Aline van Dam coördineert sinds enkele maanden de vragen die binnenkomen via de website.

Iets te melden voor deze rubriek? Mail naar: voorzitter@ampt-epe.nl

LIEFDEVOL OPGEVANGEN IN VAASSEN

Frits van Eck

Na het overlijden van mijn moeder vond ik bij het leegruimen van het ouderlijk huis tot mijn grote verrassing de brieven uit Vaassen. Bij het lezen ervan kon ik mijn emoties nauwelijks de baas.

In de winter van 1944-'45 werd in West-Nederland het tekort aan voedsel steeds nijpender. Vooral in de grote steden was de nood hoog. In Rotterdam ondervonden we dat aan den lijve. De overheid verstrekke weliswaar voedselbonnen, maar wat je daarvoor kon kopen, leverde slechts de helft op van wat je nodig had aan voedingsstoffen. Noodgedwongen stonden regelmatig suikerbieten en bloembollen op het menu, ook bij ons thuis. In het straatbeeld werd het normaal dat uitgehongerde mensen (veelal ouderen) op straat in elkaar zakten en ter plekke overleden. De strenge winter verergerde de situatie, want er was ook een tekort aan brandstof. We woonden in een etagewoning met vijf gezinnen op een trap. Met deze burens aten we dikwijls bij elkaar, waarna we de avond gezamenlijk doorbrachten. Dat scheelde brandstof en bovendien konden we allemaal profiteren van een eventueel buitenkansje dat iemand had gehad bij de jacht op voedsel.

Weg uit Rotterdam

Het verloop van de oorlog voorspelde niet veel goeds voor het westen van ons land. De geallieerde legers wilden namelijk snel doorstoten naar het hart van Duitsland. Daarbij lieten ze West-Nederland letterlijk links liggen, zodat onze bevrijding nog wel even op zich zou laten wachten. Het voedseltekort werd steeds groter. Eind januari werden in Rotterdam veel levensmiddelen nog verder gerantsoeneerd. Mijn moeder vertrouwde mij later toe: *'Pa spaarde het eten uit zijn mond om jou genoeg te eten te geven.'*

De situatie werd onhoudbaar. Wat te doen? Daar werd door mijn ouders een aantal keren bij het avondeten heel indringend over gesproken. Als jongetje van vijf jaar begreep ik niet goed de draagwijdte van die gesprekken, maar ik snapte wel dat het om een ernstige zaak ging. Pa en ma moeten een grote innerlijke strijd hebben gevoerd. De uitkomst werd vele jaren nadien bij een terugblik door mijn moeder samengevat in één zin: *'We vonden dat je meer kans had te overleven als we je wegbrachten uit Rotterdam.'*

Zesjarig Fritsje in de eerste klas, najaar 1945

In de loop van februari viel het besluit mij naar Groningen of Friesland te brengen. Dat waren agrarische provincies, daar zou genoeg te eten zijn. Voor pa was de tocht dwars door Nederland te gevaarlijk; de kans dat hij zou worden opgepakt en als dwangarbeider naar Duitsland overgebracht, was te groot. Hij bleef alleen achter.

Ma en ik gingen samen op pad, lopend. We hadden de wandelwagen bij ons; als ik moe was van het lopen mocht ik daarin gaan zitten. Het beoogde doel, de twee noordelijke provincies, werd niet gehaald. Ma: *'Na een dag of tien kwamen we bij de IJsselbrug bij Zwolle. Daar werden we tegengehouden en teruggestuurd door Duitse soldaten. Ik was ten einde raad. Waar moest ik nu heen?'* Mijn moeder wist toen niet dat per 1 maart de Duitsers de brug hadden afgesloten voor iedereen die niet over speciale papieren beschikte. We waren een paar dagen te laat uit Rotterdam weggegaan!

Eenmaal tot haar positieven gekomen, zag ma toch een uitweg. *'Toen herinnerde ik me dat de moeder en zus van je oom Gerard (de Groot) in Vaassen woonden, aan de Koekoeksweg. Daar ben ik naartoe gegaan.'*

Huis aan de Industrieweg 15, waar de familie Karrenbelt in de oorlogsjaren woonde

Rechts Iet Karrenbelt in 1945 voor haar huis aan de Koekoeksweg G 142 IV, nu Industrieweg geheten

Het gezin De Groot, eveneens afkomstig uit Rotterdam, was bijna aangetrouwde familie. Gerard was verloofd met de jongste zus van mijn moeder. Het staat Joke begin 2010 nog helder voor de geest hoe zij als veertienjarig meisje met haar moeder in Vaassen verzeild raakte. *'Er was in 1943 in Rotterdam al schaarste aan voedsel. Bovendien werden we regelmatig gebombardeerd. Daarom wilden we naar de Veluwe. Daar was voldoende te eten en daar waren geen bombardementen.'* Wat dit laatste punt betreft, het waren vooral de Engelsen en Amerikanen die de bombardementen uitvoerden. De bedoeling was fabrieken en haveninstallaties onbruikbaar te maken voor de Duitsers, maar het kwam meermalen voor dat er per ongeluk bommen op woonwijken terechtkwamen. Aan het eind van de oorlog waren zelfs meer Rotterdamse burgers omgekomen door geallieerde bommen dan door het Duitse bombardement van 14 mei 1940!

Moeder en dochter De Groot stonden niet alleen in hun besluit uit te wijken naar de Veluwe. Elk Veluws dorp had wel een aantal Rotterdamse evacués. Waarom viel de keus in dit geval op Vaassen? We laten nogmaals Joke aan het woord: *'Mijn oudste zus Engel woonde al in Vaassen, samen met haar man Joop van Embden. Zij hadden een klein huisje op 'het landje', midden op de hei. Het huisje was te klein om ons onderdak te geven. We gingen daarom ergens in pension. We zijn verschillende keren van pension veranderd. In 1945 waren we bij de familie Karrenbelt. Daar stonden jij en je moeder ineens bij ons voor de deur.'*

Mevrouw De Groot zag geen andere mogelijkheid dan mijn moeder te zeggen dat zij geen plaats had voor mij. Ma wilde mij per se niet mee terugnemen naar Rotterdam en was wanhopig. Op dat moment verschenen de hoofdbewoners, de familie Karrenbelt, op het toneel. Zij hadden de commotie opgemerkt en kwamen vragen of ze misschien konden helpen. Mijn moeder vertelde haar verhaal en vrijwel onmiddellijk bood het echtpaar Karrenbelt aan mij tot het einde van de oorlog in huis te nemen. Nadat ma dit even genereuze als onverwachte aanbod op zich had laten inwerken, ging ze erop in. En dat terwijl zij de familie Karrenbelt nooit eerder had ontmoet! Het was dus een enorme gok om mij, haar enige kind, bij hen achter te laten. Toen we daar later over spraken, zei ze: *'Ik ben nu eenmaal een gevoelsmens. Ik ga af op mijn intuïtie. Iets in mij zei dat ik deze mensen kon vertrouwen.'*

Uiteraard wilden mijn ouders dolgraag weten hoe het met mij ging. Het was dan ook frustrerend dat slechts moeizaam contact mogelijk was met de familie Karrenbelt. De meeste posttreinen en telefoonverbindingen waren door het oorlogsgeweld uitgevallen. Bij het versturen van een brief moest je vindingrijk zijn. Zoals bij de tweede brief uit Vaassen, die begint met: *'Er is gelegenheid een brief aan iemand mee te geven naar Utrecht, dat scheelt al weer een heel eind.'* Geen wonder dat er in de bijna vijf maanden die ik in Vaassen was, slechts vier brieven naar Rotterdam gingen en vier brieven terug. Niettemin geven zij een duidelijk beeld van de gebeurtenissen.

Mijn verblijf in Vaassen

De intuïtie van ma had haar niet in de steek gelaten. Oom Barend en tante Anna, zoals ik hen van meet af aan noemde, bleken mensen met een gouden hart. Zij namen mij liefdevol op in hun gezin, met Iet van zes en Henk van een half jaar. Binnen de kortste keren voelde ik me er thuis.

De eerste brief ging voornamelijk -hoe kan het anders- over eten. Tante Anna schrijft: *'Met Frits gaat het best. Hij is al bruin geworden, en met eten gaat het ook goed. Hij was zo verstandig om eerst*

Barend en Anna Karrenbelt met dochter Iet in 1939

niet zoo veel te nemen, en nu raakt zijn maagje eraan gewend en eet hij flink. We willen hopen dat u Frits weer rond en dik terugkrijgt.'

Uit de tweede brief blijkt dat ik mijn draai in Vaassen snel gevonden had. 'Ik wou dat u eens even kon zien hoe goed Frits het maakt. Geen spoor van heimwee of verdriet. Heerlijk kabbelen, spelen met Ietje de heele dag. 't Zijn er twee precies aan elkaar gewaagd. Hij doet precies of hij bij ons hoort en iedereen al jaren kent.'

Iet Karrenbelt in december 1944

En even verder: 'Zaterdag hebben we zijn zesde verjaardag gevierd en hij had warempel nog een goede verjaardag ook. Hij had ooms en tantes van Ietje uitgenodigd, en die hebben hem nog echt verwend. We vonden het leuk voor hem, en hij zelf niet minder.'

De geallieerde troepen waren inmiddels zo ver naar het oosten opgerukt dat Vaassen angstig dicht bij de frontlijn was komen te liggen. De tweede brief, d.d. maandag 2 april, verhaalt daar over.

'Zaterdag hebben we 's avonds erg in angst gezeten. Mijn man is door de Organisation Todt tewerkgesteld in Olst, aan de IJssel-linie. Nu komen de Engelsen daar achterheen trekken. De Duitsche OT-ers zijn zaterdag gevlucht en hebben de menschen meegenomen die ze te pakken konden krijgen. Mijn man werd nog net op tijd gewaarschuwd. Als hij 500 meter verder geweest was, had hij gehangen. Nu is hij gelukkig door het oog van de naald gekropen, en zondagmorgen kwam hij weer thuis. Het is inmiddels dinsdagmorgen geworden. Ik moest er uitscheiden gisteravond. Ze beschoten erg de Duitsche troepen die probeerden weg te komen. Er is nog één uitweg, namelijk Zwolle. Nog een paar dagen of misschien nog korter, en we zijn vrij! Wat zal dat wat wezen. Je verkneutert je nu al, als je al die vluchtende Duitschers ziet. Er schijnt haast geen tegenstand geboden te worden. U hoeft zich dan ook geen zorgen te maken om Frits, want hier komen ze toch niet langs.'

Dat laatste liep anders dan gedacht. Een keer kwam een colonne Duitse soldaten bijna bij ons huis langs. Een klein endje verderop hadden ze een rustpauze. Iet en ik stonden vol belangstelling te kijken. Een van de soldaten werd getroffen door de aanblik van dat leuke blonde meisje en hij gaf haar spontaan een stuk kaas. Iet nam dat mee naar huis en liet het vol trots aan haar moeder zien. Die reageerde voor haar doen fel. 'Ik wil niet dat je iets van de Duitschers aanneemt. Breng dat maar gauw terug!' Iet voelde zich er ongelukkig bij, maar er zat niets anders op.

De massale terugtocht van de Duitsers gaf aan dat de oorlog niet lang meer kon duren. Steeds meer dorpen en steden werden bevrijd door de oprukkende geallieerde troepen. Hoe en wanneer dat in Vaassen gebeurde, lezen we op een briefkaart van 15 mei.

'Door de laatste oorlogsdagen zijn we goed doorgekomen. Wij zijn slapende vrij geworden. Op 17 April waren we vrij. Gelukkig dat het nu afgelopen is.'

Het waren de Canadezen die ons bevrijdden. Ze sloegen hun grote legertenten op de sportvelden aan de Koekoeksweg op, vlak bij ons huis. Iet en ik waren daar

dagelijks te vinden, want we vonden het er natuurlijk machtig interessant. Bovendien, de Canadezen verwenden ons met biscuits en chocola.

Canadese militairen op het voetbalveld;

Canadezen bivakkeerden op het sportterrein van S.V.V.

Na de bevrijding duurde het nog een poos voor het treinverkeer enigszins normaal was. Daardoor gingen enkele maanden voorbij voor ik terugkon naar Rotterdam. Dat vond ik geen probleem, want ik had het in Vaassen prima naar mijn zin. Samen met Iet ging ik naar de kleuterschool in de Kosterstraat. We zaten in de klas bij juf Hennie. Na schooltijd gingen we regelmatig even langs bij opoe Karrenbelt, die aan de Kerkweg woonde. We liepen ook vaak samen naar bakker Rijken om een brood op te halen. Als we buiten speelden, trok ik veel op met Henkie Proper.

Oom Barend werkte in en vlak na de oorlog bij de ijzergieterij van De Industrie. Hij nam mij een keer mee naar zijn werk, naar de ruimte waar de oven stond. *'Ik ga de deur van de oven opendoen. Kom niet dichterbij, want het wordt enorm heet.'* Met diep ontzag voor de enorme hitte zag ik hoe het roodgloeiende vloeibare ijzer uit de oven stroomde, de mallen in. Dat was spectaculair!

Medio juli kreeg oom Barend te horen dat een kennis van hem met de auto naar Den Haag zou gaan en hem wel wilde meenemen.

Dat buitenkansje liet hij zich niet ontgaan: hij besloot mij via Den Haag naar Rotterdam te brengen.

Weer thuis

Voor mijn ouders was mijn thuiskomst totaal onverwacht. Als nasleep van de oorlog was het niet mogelijk geweest hen zo kort van tevoren te laten weten dat we kwamen. Ze waren dolblij me weer te zien.

Ikzelf kon mijn draai maar moeilijk vinden. Ik was zo gewend geraakt aan het buiten zijn, dat ik 's middags niet meer naar bed wilde. Ma schrijft aan tante Anna over de eerste dag na mijn terugkeer: *'Ik had hem 's middags op bed gelegd. Toen hij een poosje had gelegen zei die: "k mot d'ruut, 'k mot noar buut'n."* En even verderop in dezelfde brief: *'Laatst gaf ik hem een groote mond, weet je wat hij toen zei? "k Ga weer naor Vaassen, want oe moppert net zo gauw."* Enig, niet?

Tja, ik miste niet alleen het buiten zijn, maar ook mijn onafscheidelijke speelkameraad Iet en, niet te vergeten, de kleine Henk. Eenmaal volwassen realiseerde ik me dat ma het er moeilijk mee moet hebben gehad dat ik er uit flapte dat ik liever terugging naar Vaassen. Wat knap dat ze het kon opbrengen om te schrijven: *'Enig, niet?'*

In juni had tante Anna al laten weten: *'U moet niet boos zijn dat Frits zoo mooi Geldersch spreekt, want dat leert hij van de kinderen. En hij kan het uitstekend.'* Dat mocht dan zo zijn, maar het gaf vlak na mijn terugkeer wel wat problemen. Mijn moeder schrijft hierover: *'Fritsje praat nog Geldersch. Ik vind het erg leuk, maar als de kinderen het buiten horen, dan lachen ze hem uit en dan wordt hij kwaad.'* Ik kan me niet herinneren dat ik in Vaassen ooit ben geplaagd om mijn Rotterdamse accent. Wat dat betreft waren de kinderen in Vaassen toleranter; ze accepteerden me zoals ik was.

Voor tante Anna was het erg wennen dat ik niet meer in huis was. *'Het was eerst erg stil toen Frits weg was. Hij is ons lief geworden, 't was precies ons eigen jongen. Zijn vriendje Henkie Proper miste hem ook erg. Maar we zullen hopen dat we hem binnen niet al te langen tijd nog weer eens terugzien.'*

Dat gebeurde, meerdere malen zelfs. Eerst in Vaassen, later achtereenvolgens in Amsterdam en Lisse, waar oom Barend en tante Anna naar toe verhuisden. In 1950 ging ik zelfs een hele week logeren in Amsterdam. Een jaar later kwam Iet een week bij ons in Rotterdam. Daarna verwaterde het contact. Oom en tante waren nog wel aanwezig op mijn huwelijksdag, in 1966. Daarna legden een jong gezin en een beginnende carrière met daarnaast vrijwilligerswerk veel beslag op mijn tijd. Uiteindelijk verloren we elkaar uit het oog.

Hernieuwd contact

Na het overlijden van mijn moeder in 2002 vond ik bij het leegruimen van het ouderlijk huis tot mijn grote verrassing de brieven uit Vaassen. Bij het lezen ervan kon ik mijn emoties nauwelijks de baas. Het bracht me ertoe te proberen het contact met de familie Karrenbelt te herstellen. Na enige tijd kwam ik achter het adres van Iet en Henk. Tot mijn grote spijt waren tante Anna en oom Barend intussen overleden.

Een uitvoerige brief van mij werd even uitvoerig beantwoord. Voor mij was één zin uit de brief van Iet en Henk cruciaal: *'Het lijkt ons een uitstekend plan om elkaar te ontmoeten.'*

Tijdens de eerste ontmoeting stonden we wat onwennig tegenover elkaar. We spraken bijna uitsluitend over onze gemeenschappelijke ervaringen in de Hongerwinter, het enige gespreksonderwerp dat ons na al die jaren houvast bood. Na deze eerste keer werden onze gesprekken snel vertrouwelijker en spraken we in alle openheid over wat ons echt bezighoudt in het leven. De band die in het voorjaar van 1945 was ontstaan, bleek latent nog aanwezig. Onze wederzijdse partners werden daar moeiteloos bij betrokken.

Waarmee een kort maar intens samenzijn in onze vroege jeugd, ondanks al die jaren zonder onderling contact, alsnog mocht uitgroeien tot een bijzondere vriendschap.

Over de auteur

Frits van Eck (31 maart 1939) groeide op in Rotterdam. Na zijn studie sociale geografie in Utrecht werd hij in 1964 leraar aardrijkskunde aan het Christelijk Lyceum in Dordrecht. Vanaf 1 september 2000 is hij met pensioen. Hij houdt zich onder meer bezig met het beschrijven van de geschiedenis van zijn voorouders.

Frits en zijn vrouw Truus in China in 2009

JACQUES MELS (1899—1974)

Dianne Hamer

In de kunstcollectie van de gemeente Epe bevinden zich 16 kunstwerken van de schilder Jacques Mels. Deze heeft met zijn vrouw Wilhelmina van Zelst van 1952 tot 1958 aan de Tongerenseweg in boerderij Klein Wildrust gewoond.

Jacobus Wilhelminus Aloysius Adrianus Maria Mels werd geboren in Tilburg op 2 oktober 1899. Nauwelijks een jaar na zijn geboorte overleed zijn moeder en zijn vader hertrouwde in 1901. Dit tweede huwelijk was geen succes; in 1906 ging het paar uit elkaar en vertrok uit Tilburg. De vier kinderen die geboren waren uit de beide huwelijken, bleven achter en werden opgevoed door een voogd. In het geval van Jacques waren dat zijn oom en tante bij wie hij in huis kwam. Hij was lang en vaak ziek en kreeg teken- en schilderlessen aan huis. Na de lagere school, die hij desondanks afgerond heeft, volgde hij een opleiding als huisschilder.

Op 1 mei 1919 trad Jacques toe tot de Congregatie van de Fraters van Onze Lieve Vrouw, Moeder van Barmhartigheid. Het doel van deze broederschap was het verminderen van de armoede en het scheppen van een betere toekomst door middel van het geven van op de praktijk gerichte opleidingen voor de jeugd. Deze congregatie was in 1845 gesticht door pastoor Johannes Zwijsen die zich de grote armoede onder de arbeidersbevolking van textielstad Tilburg aantrok. Veel kinderen gingen niet naar school en ongeveer 40% van de bevolking was analfabeet. De fraters beheerden tientallen scholen en internaten in Nederland en België, waarbij ook onderwijs werd gegeven aan blinden en doofstommen. Zij waren tevens actief in Curaçao, Suriname, Indonesië, Kenia en Namibië.

Op 15 augustus 1923 legde Jacques de Eeuwige Geloofte af en stond van toen af bekend als Frater M. Caecilianus Mels. Aspirant-fraters mochten zelf hun Latijnse naam kiezen uit een door de broederschap vastgestelde lijst.

Tot 1928 werkte Jacques als huisschilder in het moederhuis in Tilburg en werd hij tegelijkertijd voorbereid om naar een van de overzeese internaten te worden uitgezonden. Hij ontwikkelde zich in deze periode tot kunstschilder, hij volgde tekenlessen aan de Kweekschool die in het moederhuis was gevestigd. Op 12 oktober 1928 werd Jacques Mels naar Curaçao uitgezonden, waar de fraters het Instituut Scherpenheuvel beheerden, dit was zowel een weeshuis als een ambachtsschool voor jongens. Jacques Mels leidde de jongens op tot huisschilder, maar gaf ze ook tekenlessen.

Hij heeft in Willemstad verschillende malen geëxposeerd, zijn olieverfschilderij-

en van het landschap op het eiland waren erg geliefd bij Amerikaanse en Engelse inwoners van Curaçao. Zijn inkomsten schonk hij aan het Instituut Scherpenheuvel.

Mels' werk wordt gekenmerkt door heftige kleurcontrasten, hoekige vormen en expressief kleurgebruik. Hij trok graag de natuur in om daar zijn landschappen met vaak donkere wolken te schilderen.

Na tien jaar doorgebracht te hebben op Curaçao kreeg Mels groot verlof, drie tot vier maanden, en hij ging terug naar Nederland. Aanvankelijk was het de bedoeling dat hij weer terug zou keren naar het Instituut Scherpenheuvel, maar hij was overspannen geworden en op 8 februari 1939 trad hij vrijwillig uit en wijdde zich daarna volledig aan het kunstschilderen.

Eind 1939 vestigde hij zich in Limburg, waar hij vele kleurrijke aquarellen van het landschap maakte. Hij woonde twee jaar in Maastricht en heeft in deze jaren verschillende exposities gehad, die over het algemeen gunstig werden ontvangen. Kunsthandel Willemsen aan de Korte Poten in Den Haag wist hem aan zich te binden en daarom verhuisde Mels in augustus 1942 naar de hofstad. Hij woonde in de jaren 1942-1952 op zes verschillende adressen en een daarvan was bij de familie Lucassen in de Molenstraat, die een kunsthandel en een lijstenmakerij hadden: *'Hij huurde de ruimte op de begane grond, achter de winkel. Het was een aardige, opgewekte man, keurig gekleed (toen ook al in pofbroek en alpinopet) met leuke verhalen. Hij leefde meestal in armoede, maar ging daar absoluut niet onder gebukt. Soms liet hij zijn schilderijen inlijsten bij onze vader, maar meestal had hij daar geen geld voor. Dat was ook de reden dat hij vooral aquarellen maakte, dat was in alle opzichten goedkoper. Hij werd door de besloten Haagse kunstkringen gezien als een vreemde vogel uit het zuiden en sommigen dachten zelfs dat het een Vlaming was.*

Hij had weinig kennissen, maar ging om met een dame van zijn leeftijd uit de Prinses Mariestraat. (Misschien zijn latere vrouw?)

*Bij zijn vijftigste verjaardag zou hij - samen met Theo van Eijsden - een expositie houden in de inmiddels door Lucassen begonnen galerie, maar de dood van mevrouw Lucassen was de reden tot afgelasting. Even onverwachts als zijn komst was ook zijn vertrek. Opeens was hij er niet meer.'*²⁾

Mels ging nog steeds regelmatig naar Limburg om te schilderen, maar hij maakte ook schetsen en aquarellen in Warmond, Katwijk en Amsterdam.

Vlak na de oorlog ging hij regelmatig naar België waar hij kerkinterieurs heeft geschilderd. In 1949 en 1950 werkte hij vaak in Frankrijk. In deze jaren had hij veel exposities, in Den Haag, Amsterdam, Rotterdam, Amersfoort, Leiden, Groningen en Utrecht. In 1952 had hij een ten-

toonstelling in het Oude Huis in Heerde. Waarschijnlijk woonde hij toen al in Epe. De recensies waren gemengd, over Mels werd gesproken en gestreden. Hij schilderde op een bijzondere manier, kenmerkend zijn de lichten die domineren in zijn landschappen. De kleuren waren temperamentvol en gedurfd maar soms ook erg donker en hard.

Tegen het eind van de jaren 40 kreeg Mels steeds mindere kritieken en verkocht hij ook minder van zijn werk. Hij was geen goede verkoper en in de jaren vlak na de oorlog was het buitengewoon moeilijk voor een kunstenaar om zijn werk te slijten. Als hij eens een goede tentoonstelling had gehad, gaf hij het verdiende geld weer net zo snel uit. Een vroegere buurman van hem herinnerde zich hoe een uitgelaten Mels – na een succesvolle expositie – champagne en dure wijn deelde met zijn burens en huisgenoten.

In het privéleven van Jacques Mels hadden zich grote veranderingen voorgedaan, hij leerde net na de oorlog de in 1918 geboren Wilhelmina van Zelst kennen. Zij was gescheiden en woonde in een gehuurd appartement in de Prinses Mariestraat. Mels trok in 1947 bij haar in en op 28 december 1948 zijn ze getrouwd. Een nicht van Wilhelmina die in de jaren 50 regelmatig bij Jacques en Wilhelmina in Epe logeerde, vertelde over hen:

‘Wilhelmina was een statige, rijzige, goed geklede vrouw, die uitstak boven de kleine Mels. Jacques was daarentegen het standaard kunstenaarstype, meestal een plusfour dragend en met een alpinopetje op het hoofd. Wilhelmina was een bepaalde luxe gewend, terwijl Jacques, zonder dat hij daar problemen mee had, meestal in geldnood verkeerde. Jacques had in de familie van Wilhelmina de bijnaam “Mello” en werd beschouwd als een vrolijke, creatieve – en misschien ook wat naïeve – persoon met leuke verhalen. Tijdens de lange uren dat hij schilderde, gunde hij zich niet de tijd iets te eten of te drinken.’

Waarschijnlijk is het Wilhelmina geweest die Jacques heeft overgehaald om Den Haag te verlaten, omdat hij daar zijn draai toch niet kon vinden.

Aan het einde van 1952 gingen Jacques en Wilhelmina in Epe wonen en na twee jaar verhuisden ze naar een gedeelte van boerderij Klein Wildrust aan de Tongerenseweg.

De eigenaar van deze boerderij was Rolf Petersen, de maker van jeugdtoneel. Hij kon goed opschieten met Jacques en liet hem en zijn vrouw wonen in de verbouwde koestal en schilderen in een enorme wagenshuur. Mevrouw Petersen vertelde over Jacques: *‘Een schat van een man, ontzettend geliefd door de kinderen, die hem Sjakie noemden’* en ook wist zij dat de Melsen altijd geldgebrek hadden. Jacques was geen goede verkoper en zijn kunstwerken gebruikte hij meer als ruilobject. De tandartsrekening betaalde hij bijvoorbeeld met een schilderij.

Wilhelmina stimuleerde Jacques lid te worden van de kunstenaarsgroep De Kern in Apeldoorn. In 1947 was deze met steun van de gemeente Apeldoorn opgericht en beschikte over een permanente tentoonstellingsruimte in het voormalige Koetshuis aan de Loolaan.

Jacques Mels heeft deelgenomen aan de eerste grote expositie van De Kern in de Koninklijke Stallen, die in het teken stond van het Veluws landschap. Op 21 juli 1955 stond er een recensie in de Nieuwe Apeldoornse Courant:

'...Ze schilderen bijzonder geestdriftig. Dit laatste doet trouwens ook de Limburger Jacques Mels, wiens warme landschappen wij buiten deze Veluwe reeks hebben gelaten, omdat zij ons te Zuidelijk, te Vlaams aandoen. Juist vanwege het contrast is het werk van Mels op deze tentoonstelling bijzonder interessant.'

In 1958 wordt, volgens de archieven van het genootschap, door Mels en zijn collega-schilder Gerard Post Greve als nieuw lid voorgesteld de ook in Epe woonachtige kunstenaar Bas Gribbling¹). Begin jaren 60 houdt kunstenaarsgroep De Kern op te bestaan.

In Epe was Mels actief bij de operettevereniging, hij was een van de eerste leden van de in 1956 opgerichte vereniging. Hij schilderde de decors en zong mee. Ook leverde hij de prijzen voor de jaarlijkse verloting van de vereniging, zo heeft iemand ooit een stadsgezicht van Kampen in zijn bezit gekregen.

In de jaren 1952-1958 had Mels nog redelijk veel exposities, o.a. in Utrecht, Heerde en Eindhoven. Bovendien was er belangstelling voor zijn werk in het buitenland. In het Utrechts Nieuwsblad van 24 maart 1951 werd vermeld dat Jacques was uitgenodigd voor exposities in Brussel, Stockholm en Parijs.

Ondanks dit alles was het nog steeds een arm bestaan voor Jacques en Wilhelmina. Zij besloot haar oude beroep als kapster weer op te pakken en was ook oppas. In maart 1958 vertrokken zij daarom uit Nederland naar Brazilië om daar hun geluk te beproeven.

Helaas veranderde er daar niet veel, Jacques verkocht nog steeds weinig en na een jaar hakte Wilhelmina de knoop door: zij ging terug naar Nederland en eind 1960 werd het huwelijk ontbonden.

Jacques bleef negen jaar in Zuid-Amerika, hij exposeerde in Caracas in Venezuela en in Sao Paulo in Brazilië. De werken die hij in deze periode maakte zijn van een grote helderheid, doorspekt met veel blauw en groen.

Begin 1967 ging Jacques terug naar Nederland en vestigde zich in Den Haag.

Hij heeft nog een aantal exposities gehad, o.a. in Wassenaar bij kunstzaal Heuff en bij enkele kunsthands in Den Haag. De kritieken waren tamelijk goed, vooral zijn Limburgse aquarellen werden geroemd, maar over de olieverven werd gezegd dat de *'kleurkracht te sterk is. De ruige sfeer van een bepaalde landschappelijke atmosfeer schijnt een dermate grote invloed op het coloriet uit te oefenen dat zij er als het ware in moet zwemmen.'*

De werken die hij in Brazilië en Venezuela heeft gemaakt, werden positief ontvangen.

In 1974 is Jacques Mels overleden.

In de jaren 70 en 80 werd er in Pulchri Studio in Den Haag, waar regelmatig veilingen werden georganiseerd, nog met enige regelmaat werk van Jacques Mels aangeboden. Ook door het bekende veilinghuis Christie werd van 1976 tot 1978 incidenteel werk verkocht.

Na een periode van stilte werden er rond 1995 in diverse veilinghuizen weer aquarellen, olieverven en houtskooltekeningen van Mels verkocht, evenals door de betere kunsthands. In 2004 en 2007 werden er twee exposities georganiseerd van zijn werk, door kunstsalon Sir Harold Art en het Limburgs Museum in Venlo.

Literatuur

Hans Aalberts, *Jacques Mels, Zwart-witte frater, kleurrijk schilder*, 2008.

Dianne Hamer, *Catalogus Kerncollectie Gemeente Epe*, Epe 2009, p.61-69.

Huib Luns, *Holland schildert*, Amsterdam z.j., p. 417.

Pieter Scheen, *Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1950*, 2 delen, 's-Gravenhage 1970, p. 35.

Voetnoten:

¹⁾ Zie over Bas Gribbling mijn artikel in Ampt Epe, nr. 160, p. 13-18.

²⁾ Citaat uit het boek van Hans Aalberts (zie bij Literatuur), pag. 12, verteld door de zoon en dochter van Lucassen Sr.

OPROEP: BETALING ABONNEMENT 2010

Hierbij een verzoek om te controleren of u de contributie over het jaar 2010 al hebt voldaan.

Op dit moment heeft 25% van onze leden de contributie voor het jaar 2010 nog niet overgemaakt. Vandaar dit vriendelijke verzoek aan iedereen om even na te gaan of in uw situatie de contributie reeds is overgemaakt.

Indien dit niet het geval is, verzoek ik u dit per omgaande te doen. Hebt u geen acceptgirokaart meer, wilt u dan zo vriendelijk zijn een bedrag van minimaal € 15,- over te maken op Postbanknummer 119 40 15 t.n.v.

penningmeester Ampt Epe te Epe.

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking.

Barry Bosch, penningmeester 'Ampt Epe'

BLOEDWRAAK EN IMMUNITEIT IN DE 16E EEUW

Evert de Jonge

In 1568 werd voor de Hattemse schepenbank een proces¹⁾ aangespannen door Herman van Meeckeren jr. en zijn broers contra Jan Hendriks Quickelenborg, inwoner van het stadje. De gebroeders Van Meeckeren vorderden van de aangeklaagde dat deze de nota van de chirurgijn zou betalen, die betrekking had op de verzorging van hun vader Herman van Meeckeren sr. Wat heeft dit nu met onze gemeente te doen? Dat wordt duidelijk uit een getuigenverklaring afgelegd voor de Eperse schout Gerrit ten Holthe en het verweer van Quickelenborg.

Het verhaal start omstreeks 1545 op een 'Hillige' Nieuwjaardag in Epe, toen Van Meeckeren sr. naar de mis wilde gaan en arriveerde bij het 'kerkroester'. Op dat moment sprong Quickelenborg uit een huis. Gewapend met een nieuwe bijl viel hij de argeloze kerkganger aan en bracht hem diverse verwondingen toe, waarna hij *'gehiel lam was'*. Meester Coenraet Barbier had het zelf gezien, zo vertelde hij januari 1567 aan de schout. Bovendien had hij met hulp van onderschout Jan Jacobs de verwonde Van Meeckeren wel zes weken lang dagelijks moeten verbinden. Hij vond het een schande dat de *'onverlaet'* (Quickelenborg) nu ook nog beweerde dat hij een deel van Coenraets meesterloon had betaald. De barbier, die dus tevens chirurgijn was, zette hij zijn verhaal kracht bij door zijn getuigenis te verbinden met een bedrag van 100 rozennobels (geldeenheid). Dat was een gebruikelijke gang van zaken in die tijd.

De barbier was ook getuige van een ander voorval tussen de familie Van Meeckeren en Quickelenborg geweest. De laatste had in 1556 de euvele moed zich weer in Epe te laten zien. Toen Quickelenborg bij de kerk van Epe liep, werd hij gezien door Herman van Meeckeren jr., die onmiddellijk zijn broers riep om de man die *'onse lieve vaeder zo deerlick'* had toegetakeld, te grazen te nemen. Quickelenborg zag hen echter nog net op tijd aankomen en vluchtte achter de kerkhofmuren, waarna de gebroeders Van Meeckeren hem wel drie uur lang belegerden. Immers op het terrein van de kerk konden dezen Quickelenborg niet aantasten, aldus de barbier.

Er vormde zich al snel een menigte, waarna ook de schout arriveerde. Was dit een geluk voor Quickelenborg? Immers, schout Gerrit ten Holthe woonde in Vaassen en niet in Epe en was dus bij toeval in het dorp. Quickelenborg riep de gezagdrager dan ook te hulp vanaf het kerkhof: *'Heer schout. Is hier geen raed toe dat ick magh gaen inde strate?'*

Hij wilde maar wat graag bevrijd worden uit zijn benauwde positie. Het antwoord van de schout was echter: *'Ick kan daer geen raed tho doen. Wat naedenmael gij soe onverlaetgen met haeren lieden salige vader soe onrededen gehendelt hebben, soe moicht gesyen dat gij uit haeren handen koemen.'* Daarmee kon Quickelenborg het doen; de 'sterke' hand van het gezag kon niets beginnen tegen de bloedwraak die de gebroeders Van Meeckeren wilden voltrekken.

Nu had Quickelenborg schijnbaar een goede vriend in Derck Decemers, waard te Lohuizen, die van het voorval vernam en direct richting de kerk rende. Daar aangekomen pleitte hij met gevouwen handen bij de wraakzuchtigen om af te zien van hun voornemen. Dezen lieten zich overtuigen, wellicht omdat hun belegering weinig zin had en onder de belofte dat die zijn gezicht niet meer in Epe zou laten zien trokken de Van Meeckerens af en kon Quickelenborg zijn weg vervolgen. Volgens de barbier had hij zijn belofte echter al weldra geschonden door in de herberg in Lohuizen te verschijnen. De waard en zijn vrouw Jennichen zouden de onverlaet gesmeekt hebben te vertrekken, want ze waren bang dat de gebroeders Van Meeckeren zouden komen om hem 'doet te slaen'. Volgens de barbier had Quickelenborg een onverschillige indruk gemaakt en honend opgemerkt dat hij de Van Meeckeren-clan wel rauw lustte, zoals hij eertijds ook hun vader te grazen had genomen. Toch was hij kort daarna vertrokken en tot heden nooit meer gezien in Epe, zo vertelde de barbier.

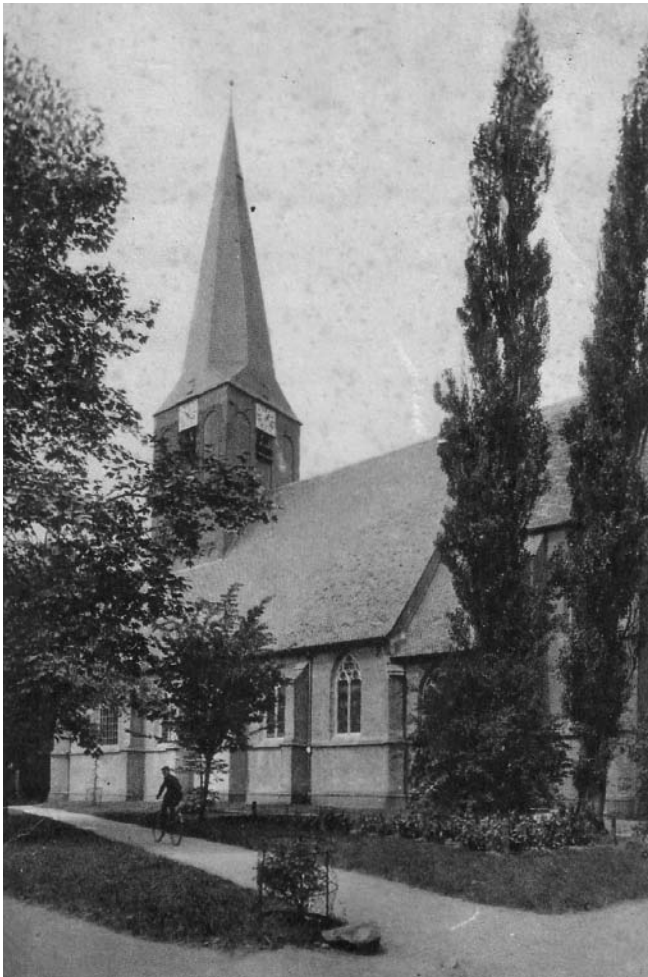
De getuigenverklaring, opgemaakt en bezegeld door de schout en mede ondertekend door de twee gerichtsmannen Egbert Hendricks en Henrick Hagedoorn, werd door de gebroeders Van Meeckeren ingebracht als bewijs van Quickelenborgs handelen. In zijn verweer vertelde die echter een ander verhaal. Zo was Van Meeckeren sr. gewapend met een degen ter mis gegaan. Op zich niet vreemd want als lid van de lage adel had Van Meeckeren het recht een dergelijk wapen bij zich te dragen. Tevens was hij vergezeld van zijn knecht Wichman Claess. Volgens Quickelenborg voelde hij zich bedreigd, en omdat hij zijn geweer niet bij zich had, kon hij zich niet verdedigen. Gelukkig lag er op de kerkhofmuur een bijl van Berent Decemers, zodat hij zich bewapenen kon. Hij ontkende niet dat hij Van Meeckeren sr. wonden had toegebracht en daarom had hij een deel van het meesterloon van Coenraet Barbier betaald. Sterker, hij kon zelfs de kwitantie nog laten zien. Via de boedelpapieren van Van Meeckeren sr. zou men diens handschrift kunnen herkennen als zijnde identiek met het schrift op de kwitantie. En op de vraag van de Hattemse schepenen waarom hij toch in Epe was verschenen, gaf hij een eenvoudige verklaring: hij was uitgenodigd voor een bruiloft. Op dat moment woonde hij al zo'n twintig jaar in Zalk en wilde graag komen. Hij hoefde zich nergens aan te houden, want de belofte om zich nooit meer in Epe te vertonen, was niet door hem, maar door Derck Decemers en diens vrouw gegeven. Van je vrienden moet je het maar hebben.

Het proces gaat ook deels over zaken die zich in Hattem afspeelden en bevat geen sententie, zodat niet te achterhalen is wie er gelijk kreeg. Voor ons verhaal ook niet zo interessant, want de gebeurtenissen in Epe zijn interessant genoeg.

Allereerst de fysieke omgeving: om de Eper kerk lag het kerkhof, dat weer omgeven was door een muur. Het kerkhof kon betreden worden via een rooster. Zo'n rooster moest verhinderen dat er dieren op het kerkhof kwamen om onfrisse handelingen te verrichten, zoals wroeten. Vlakbij de kerk lag een herberg die in Lohuizen werd gesitueerd, dus aan de westzijde van de kerk. Ook had Epe een eigen barbier/chirurgijn.

Ten tweede de bewapening: een edelman droeg een degen, terwijl het normaal was dat je een geweer bij je had. Of de bijl waarmee Quickelenborg de wonden

toebracht nu van hem of een ander was, het object was beschikbaar. In de 16e eeuw was het vrij normaal om bewapend te zijn. Je moest je kunnen verdedigen, want van de overheid was geen bijstand te verwachten. Bovendien was de samenleving gewelddadig. En daarmee komen we op een interessant antropologisch aspect: het handelt om bloedwraak. Iemand verwondt een persoon, waarna diens familie wraak wil, want de eer van het slachtoffer - nog wel een edelman - is aangetast. De familie kan niet anders, want de goede naam en faam van de clan staan op het spel. In het denken van de late-middeleeuwer was dit nog normaal: oog om oog, tand om tand. Het inheemse recht, in dit geval ongeschreven recht, stond dit nog toe. Dit verklaart ook de houding van de schout; hij herinnert Quickelenborg eraan dat hij de situatie aan zichzelf te wijten heeft. Maar er zijn al veranderingen bespeurbaar. Immers, de bloedwraak gaat niet door. Uiteindelijk zien de gebroeders Van Meeckeren af van hun voornemen en komen tot een overeenstemming via mediator Derck Decemers. Dat concept past in de opmars van het meer rationele denken zoals zich dat in de vroegmoderne tijd steeds verder zal ontwikkelen.

*Nederlandse Hervormde Kerk, Epe, 1929
(met dank aan Gert van den Esschert)*

We kijken hier naar het breukvlak van twee tijdperken. Al eerder hadden de laatste Gelderse hertogen moeite gedaan bloedwraak tegen te gaan. Wie manslag (doden bij een vechtpartij) beging, kon de landsheer vragen om bemiddeling, waarna bloedwraak moest worden voorkomen door smartengeld aan de familie van het slachtoffer en een boete aan de hertog.

Na de instelling van het Hof van Gelre en Zutphen, 1543, zou de overheid actiever worden in het bestrijden van bloedwraak. Het gebruik stierf uit, de rechtbank nam het over. Alleen de genoegdoening bij de aantasting van de persoonlijke eer in de vorm van duelleren, wat nog doorging tot in het begin van de 20e eeuw, bleef lang in bepaalde kringen bestaan.

Dan de immuniteit: de belegering van Quickelen-

borg op het kerkhof. De gebroeders Van Meeckeren wilden hem graag in hun handen krijgen, maar door tijdig het kerkhof op te vluchten verwierf Quickelenborg automatisch immuniteit. De Van Meeckerens durfden hem niet op het rechtsgebied van de kerk aan te tasten. Weliswaar lezen we niet dat de pastoor Quickelenborg te hulp schoot, maar in de (christelijke) wereld was de immuniteit van de kerk en zijn omgeving zo vanzelfsprekend dat het een grove heiligschennis was die te schenden. Dat was een daad tegen God.

Immuniteit is al bekend in de oudheid. Door het altaar vast te grijpen, stelde je je onder bescherming van een hogere macht. Ook tempels golden als wijkplaatsen. Het privilege werd in de Frankische tijd door de koningen vastgelegd voor niet alleen de kerken, maar ook voor kloosters en andere christelijke gebouwen. De graven noch hun beampten mochten in en om de kerken de rechtsmacht uitoefenen. In de bisschopsstad Utrecht bijvoorbeeld vielen de gebieden van de vijf kapitels onder de immuniteit, zodat van de 131 hectaren die de stad groot was, maar liefst 22 hectaren immuniteitsgebied was. De immuniteit schenden was een taboe en gebeurde slechts een enkele keer in de geschiedenis. Zo liet Hendrik II, koning van Engeland, in 1170 bisschop Becquet door enkele van zijn ridders vermoorden in diens eigen kerk. Prompt reageerde de paus door Hendrik en de zijnen in de ban te doen.

Tegenwoordig genieten diplomaten nog immuniteit, terwijl de kerk nog steeds een wijkplaats is voor degenen die asielrecht hopen te krijgen.

VOETNOOT

¹ Streekarchief Epe, Heerde en Hattem, Oud-rechterlijk archief stad Hattem, proces 53.2.

EVENEMENTENAGENDA 2010

Zaterdag 29 mei 2010

De voorjaarsexcursie zal, evenals de recente winterlezing, worden georganiseerd door Cor van Baarle. Startplaats van de (wandel)excursie: vanaf de parkeerplaats aan de Gortelseweg hoek Wildweg te Vaassen om 13.30 uur. Tijdens de excursie zullen enkele grafheuvels alsmede de Celtic Fields worden bezocht. De excursie duurt tot circa 16.30 uur.

De overige evenementen in 2010 – namelijk de filmavond (waarschijnlijk op 12 oktober in de Hezenbrink te Emst) en de najaarsexcursie op 30 oktober – zijn momenteel nog in voorbereiding. Nadere mededelingen hierover volgen in het eerstvolgende nummer van *Ampt Epe*.

Voor alle evenementen geldt: deelname leden en hun huisgenoten gratis. Niet-leden betalen € 3,50.

FIETSVAKANTIE

Via Ruud Labberton ontvingen wij onderstaand verslag dat in het bezit is van een dochter van de heer Jo Peters; de heer Peters is geboren in 1914. Voor zover bekend behoorde het dagboek toe aan de heer Van 't Slot, onder meer tekenleraar op de MULO in Vaassen. Hij ging met de leerlingen op fietsvakantie. De tekeningen zijn dan ook van zijn hand. Vermoedelijk dateert deze fietsvakantie uit 1929.

Maandag

's Maandagsmorgens was de dag van het vertrek. Het was buitengewoon mooi weer. We kwamen met blijde gezichten bij het huis van onze gezagvoerders aan. Deze waren nog druk aan het fietsen oppakken. Enkelen van ons kregen er niet iets bij op hun fietsen. Nadat alles kant en klaar was, verlieten we Huize Rozebottel. We namen den weg binnendoor op Apeldoorn, van daar op Beekbergen naar den waterval van Loenen. Hier bleven we een poosje en sprongen over de sprengen. Toen we juist weer op onze fietsen zaten, kwamen ons eenige collega's tegen, waarvan er één met zijn fiets op de nek liep, in plaats er op te zitten.

Vertrek

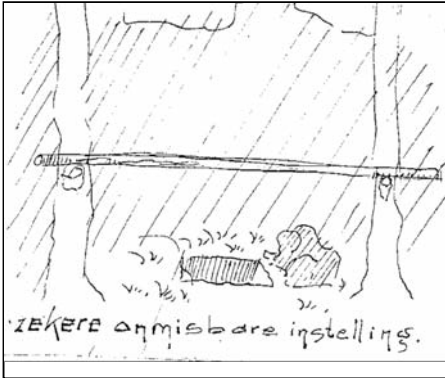
Na een uur gefietst te hebben, kwamen wij in Dieren aan. Daar hebben we de sluis even bezichtigd. We troffen het juist, want er zou juist een schip doorgelaten worden. Nadat we een beetje limonade gedronken hadden, zetten wij onze tocht weer voort. De weg naar Dieren - Doesburg was een asphaltweg. Deze was door de warmte zacht geworden, zoodat onze kousen erg vuil werden. Een eindje achter Doesburg waren een paar heuveltjes en omdat we allen honger hadden, aten we daar onze boterhammen op. Om ongeveer half twee kwamen we te Doetinchem aan en daar we wisten dat de Slangenburger een eindje achter Doetinchem lag, reden we maar door.

Onderweg kwam ons een postbode achterop die ons naar het kasteel heeft gebracht. Onze leider ging naar de rentmeester, die bij het kasteel woonde. Deze wees ons een geschikt plekje. Na een beetje uitgerust te zijn, gingen de jongens naar Doetinchem om de tenten te halen, behalve Jopie, want die had zoo'n zadelpijn dat hij even purol gebruiken moest.

De meisjes moesten in die tijd stroo halen bij een boer in de buurt. Een eindje van ons kamp af stonden ook tenten. Wij kwamen tot de ontdekking dat die menschen vijf honden bij hun hadden. Toen we met stroo terugkwamen, hadden de jongens de tenten al klaar.

Terwijl Arent en Jo een tafel groeven, kookten de meisjes het eten. Daarna maakten de meisjes alles in de tenten in orde, en de andere jongens maakten een 'zeke-re onmisbare instelling' klaar. [invoegen illustratie 2, in kader]

Onze leidster had een papieren servet over de tafel gespreid, zoodat ons het eten

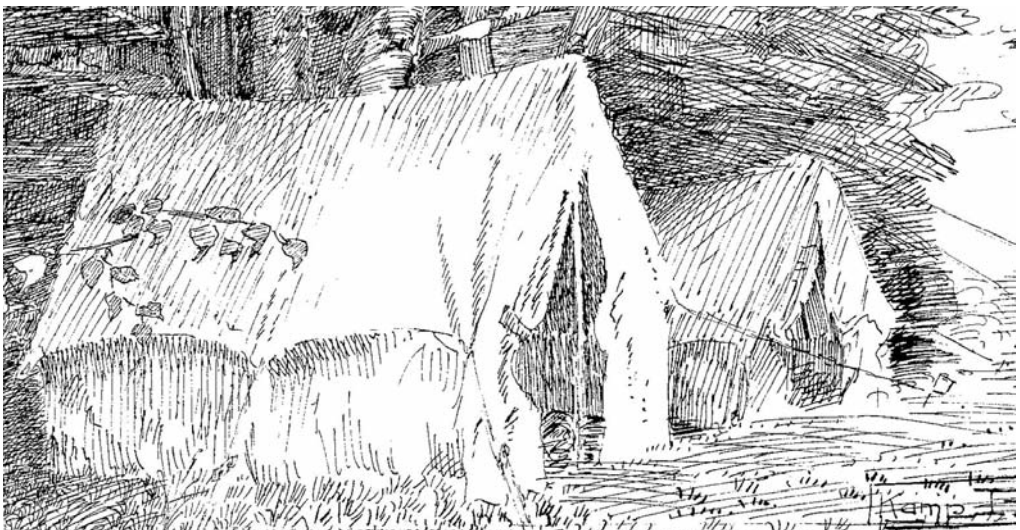
dubbel zoo lekker smaakte. Nadat we alles afgewassen en op de plaats gezet hadden, brachten we de fietsen naar den boer, waar we het stroo ook gehaald hadden. De boer zei ons, dat we bij hem alles konden krijgen. Toen we weer bij onze tenten aankwamen, was het tijd om onder de wol te kruipen. Na veel gemartel lagen de meisjes eindelijk onder hun dekens. In de jongenstent was het nog lang niet rustig. Ieder van hen was wat zoek. Maar eindelijk heerschte de rust over het kamp.

Dinsdag

We waren al weer vroeg wakker. De jongens gingen zwemmen. Jantje en Pim stonden 't eerst op. Ze wuschen zich in een emmer en een pan. Het water was den vorigen avond al gehaald. Toen ze klaar waren, gingen ze naar den boer om water voor de anderen te halen. Toen we allen klaar waren, kwamen ook de jongens terug, met een pan melk. Arent had nog een bos stroo voor ons meegebracht, omdat wij zoo hard met het hoofd lagen.

Nu moest er vlug havermout gekookt worden. Het ging alles heel best. De havermout was aangebrand, maar dat hinderde niet, want het smaakte nog beter dan toen 't een keer niet aangebrand was. Toen het ontbijt afgeloopen was, wuschen we allen vlug af.

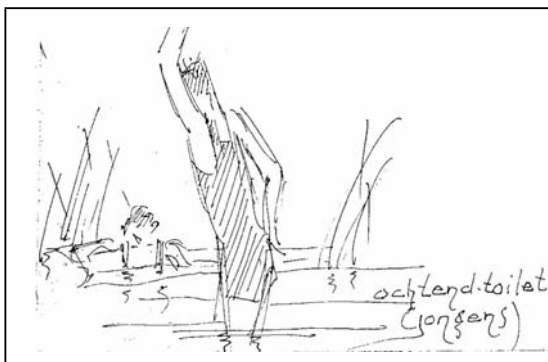
Nadat alles voor mekaar was, gingen we er op uit om de omgeving eens te verkennen. Eerst gingen we langs allerlei smalle paadjes en weggetjes naar het kasteel en het hertenpark. De herten waren helemaal niet bang. We hadden wat oud brood voor hen meegenomen en ze kwamen maar wat gauw naar het hek. Toen ging het weer verder en we kwamen op den grintweg die van Doetinchem naar Varseveld gaat. Deze volgden we een eindje en sloegen toen rechts af. We waren hier nog steeds op grondgebied van het kasteel Slangenburg en na een flinke wan-

deling kwamen om ongeveer 1 uur weer in ons kamp aan. Nadat we den inwendigen mensch versterkt hadden, gingen de meisjes met de leiders naar Doetinchem. De jongens waren den vorigen dag al naar Doetinchem geweest, dus waren wij nu aan de beurt. We deden verschillende inkoop en keerden daarna weer naar ons kamp terug, dat intusschen bewaakt was door de jongens. We hadden afgesproken dat we om de beurt zouden koken. Phien was nu aan de beurt en ze kweet zich ook goed van haar taak, want het eten smaakte best. Na het eten werd er evenals den vorigen avond weer een vuur aangelegd, waar we allemaal omheen zaten. Na nog een poosje over allerlei dingen gepraat en een plan voor 's Woensdags gemaakt te hebben, gingen we te kooi. Zoo was de tweede dag van ons kampleven alweer voorbij.

Woensdag

't Was vandaag al de 3de dag van de week. We hadden ons plannetje voor dien dag al klaar. We zouden naar Montferland gaan. 's Morgens om zeven uur op. De jongens waren klaar en gingen melk bij den boer halen. Onze leider zou gauw op de fiets water halen, maar deed dit op een gekke manier. Toen ze terug waren, hadden wij ons ook gewas-

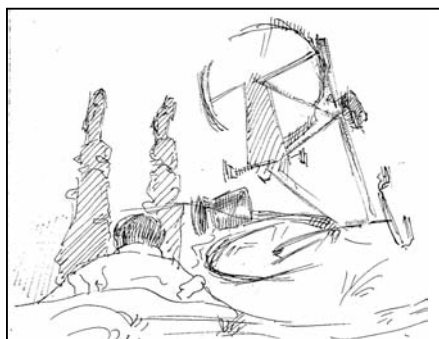
sch en gekleed en gingen pap koken. 't Was weer iets aangebrand zoo als altijd, maar daar smaakte het des te lekkerder om. Gauw afgewasschen en de tenten goed dichtgedaan, en nu stapten we op de fiets. We gingen den weg naar Gaanderen op. Van daar naar Terborg en verder naar Montferland. We hadden onze veldflesschen met citroensap gevuld en hadden er al dikwijls van gedronken. We gingen de berg Montferland al op. O, wat trappen! Eindelijk moesten we wel afstappen, hebben de fietsen neergezet en gingen verder loopen. Met gejuich wilden we de eigenlijke berg oploopen. Maar dat ging maar zoo niet. Daar stond met groote letters 'Verplichte consumptie'. We smeten woedend de papiertjes van enkele zuurtjes tegen den grond, maar die we toch maar weer opgeraapt hebben, toen een man ons vertelde dat we ook wel wat ansichten konden koopen. Dat werd ook bij consumptie gerekend.

We hadden brood bij ons, dat we later op de Hettenheuvel hebben opgegeten. Nadat we nog een foto hadden genomen, gingen we naar de Hettenheuvel. Eerst van de Montferland af. Wel moesten we steeds harder remmen dan we konden, maar daar was niets aan te doen. Eerst konden we de ingang niet vinden bij de Hettenheuvel, maar toen we die hadden gevonden, stond er 'Verboden Toegang'. Halt! Nu gingen we ons brood maar aan de voet van de Hettenheuvel opeten. We hadden haar toch gezien. We gingen over Doetinchem terug. Door slingerpaadjes kwamen we eindelijk in Doetinchem aan. Fien

moest haar schoen laten maken, terwijl wij in dien tijd bussen groenten enz. hebben gekocht.

Toen we in ons kamp aankwamen, 't eten gekookt en opgegeten hadden, legden we een kampvuur aan, staken onze lampions aan. Dat deden we iederen avond. Na een glas melk te hebben gedronken, kropen we onder de wol, waar we, zooals altijd, heerlijk sliepen.

Goed eten en 'behoorlijke' ligging

Donderdag

We waren dien morgen al weer vroeg wakker. Na ons aangekleed te hebben, kookten we de havermout en toen de jongens van het zwemmen terug kwamen, schepten we de pap op. Toen we gegeten hadden, waschten er een paar meisjes af, terwijl de anderen boterhammen smeerden en de veldflesschen vulden. We hadden n.l. afgesproken naar Anholt te gaan. Nadat alles aan kant was, gingen we naar den boer om onze fietsen te halen en weldra zaten we op onze karren en reden de weg naar Terborg op. Hier aangekomen gingen we naar het tramstation, waar we kaartjes kochten voor de tram en onze fietsen stalden. Gelukkig zat de tram niet erg vol, zoodat we er op ons gemak plaats konden nemen. Op de grens kwam er eerst een Hollandsche en even later een Duitsche douane in om te hooren of we ook wat bij ons hadden dat niet over de grens mocht. Toen we in Anholt aankwamen, hebben we eerst een Katholieke kerk bezocht. Daarna zijn we naar een kasteel gegaan. Toen we een poos door het bosch gewandeld hadden, dat om het kasteel lag, kwamen we langs een perk met cactussen. Onze leider maakte er even een kiekje van. Een eindje verder hebben we onze boterhammen opgegeten en ons te goed gedaan aan de limonade uit de veldflesschen. Een gids had ons den weg gezegd naar een park dat men 'Klein Zwitserland' noemde. Dit was echter nog een heel eind loopen, maar toch besloten we er naar toe te gaan. Onderweg rustten we één keer en terwijl we lekker in het gras zaten, maakte onze leider een foto.

Toen zetten we onze tocht weer voort en na een kwartiertje geloopt te hebben, kwamen we eindelijk bij het park aan. Het kon met recht 'Klein Zwitserland' genoemd worden, zoo mooi was alles nagmaakt. Na al het moois er bezichtigd te hebben, keerden we over den straatweg weer naar Anholt terug en hebben daar in een Duitsch hotel limonade gedronken. Daarna zijn we Anholt nog eens doorgewandeld en een poosje later zijn we naar de tramhalte gegaan, waar we niet lang hoefden te wachten. Toen we weer in Terborg aankwamen en de fietsen gehaald hadden, hebben we eerst nog bussen groenten [gekocht?] en zijn toen naar ons kamp teruggekeerd. Gauw werd er water gehaald en even later stond het eten op het stel te pruttelen. Grietje en Fien moesten de tent nog opruimen en toen ze in de tent kwamen, vonden ze er een groot blik staan, vol met eieren en apenootjes. Een brief van mevrouw Mees lag er boven op. We vonden het erg jammer dat we haar niet aangetroffen hadden, maar toch waren we blij met dit bezoek.

Toen een poosje later een paar meisjes op de tafel zaten, kon onze leider het niet nalaten er even een schetsje van te maken. Weldra was het eten klaar en na alles schoon opgegeten te hebben, werd er afgewasschen. Het was ondertusschen al

schemerig geworden, voordat het kampvuur aangestoken werd. En nadat we van pinda's geprofitteerd hadden, kropen we onder de wol. Weldra waren allen in zoeten slaap.

Vrijdag

Pats! Daar kreeg ik een stomp van Jopie en was dan ook ineens klaar wakker. 'Hoe laat is het?' vroeg ik. 'Het is al half acht, we moeten er noodig uit!' antwoordde onze leider. 'Gaan we eerst zwemmen?' vroeg Jopie. 'Ja zeker', zei

'Grootvlesch' op tafel

Arent, 'ik ga er wel in, al is het water nog zoo koud.' En na een kwartiertje lagen we in het ijskoude water. We gingen nu eerst naar de boer de fietsen halen. Toen wij bij de tenten kwamen, waren de tassen al bijna klaar. We zetten nu gauw de havermout op dat aanstonds begon te pruttelen. Nadat we eerst hadden ontbeten, gingen we wandelen. We gingen eerst naar het kasteel Slangenburgh, waar we de herten voerden. We hadden wat oud brood in de zak gestoken. We liepen door breede en smalle paadjes en kwamen na een heele poos op het weggetje, dat naar onze tenten voerde, uit. Arent, Jopie en ik gingen eerst water halen. Den vorigen dag hadden we nog bussen knorsoep uit Doetinchem meegebracht, waar we nu nog genoeg van hadden en als gewoonlijk smaakte ons middagmaal heerlijk. We wasschten nu allen vlug af, zoodat we gauw klaar waren, want we hadden afgesproken om de middag naar Zelhem te gaan. We maakten ons klaar voor de tocht.

'We behoeven geen jassen mee te nemen', hadden de meisjes gezegd, 'want het begint toch niet te regenen.' En zoo stapten we op. We kwamen op een prachtige asphaltweg. We fietsten ook langs een huis, dat geheel versierd was. Daar zouden er misschien een paar getrouwd zijn; daarom zetten we in: 'Lang zullen ze leven'. We traptten maar verder, onder het zingen van allerlei versjes, o.a. 'Ons Kamplied'. We reden langs een school, die nu pas vakantie gekregen had en de kinderen gingen met blijde gezichten naar huis. We sloegen nu een weggetje in, waar een post stond, met aan den eenen kant Doetinchem en aan den anderen kant Zelhem er op en waar onze heeren het niet eens konden worden, waar we ons bevonden. Maar het paadje werd hoe langer hoe smaller, zoodat er maar één nauwelijks fietsen kon.

'Kijk, daarginds is een grintweg!' riep Arent opeens, die voorop reed. Doch dichterbij gekomen was het helemaal geen weg; dat gebeurde nog een keer, doch de 3de keer was het werkelijk een weg. Op het land, waar we nu door fietsten, waren de boeren aan het koren maaien. 'Kijk eens wat een mooi laantje' en meteen reden we er al in, want daar was ook meer schaduw dan op den grooten weg. 'Kijk, jongens', riep onze leider, 'daar heb je de toren van Zelhem.' Na 5 minuten waren we in het dorp. Het was niet groot, maar toch wel aardig. We gingen in een restaurant iets gebruiken. 'We moesten maar een broodje meenemen', zei

onze leidster. Dat was gauw gekocht. We stapten gauw op want er kwam een 'schoer' opzetten zooals Jopie zei. Nadat we een half uur gereden hadden, begon het te lichten. 'Kijk, hier is de weg naar Doetinchem.' Ja hoor.

Na eenige minuten toen we nog een eindje van het kamp af waren, begon het flink te regenen. We werden in dat eind nog nat. Toen we bij het kamp aankwamen, vonden we een brief, die in het waschdoekje van onze leider, dat aan de tent hing, gestopt was. We verkleedden ons gauw en trokken onze pyamajasjes aan. We konden niet in één tent zitten, zoodat de jongens naar een andere tent moesten gaan. 'Jongens, maken jullie de bussen open.' Het duurde niet lang of de bussen waren open. We aten het vleesch er uit, dat ons lekker smaakte, alhoewel het koud was. Ondertusschen was de regen opgehouden. Onze leider maakte nog gauw een foto van Kamp '...?'

Even later stond de soep op het stel te pruttelen. We aten er even later zalig in. 'Jongens', zei onze leider, 'raad eens wat ik gedacht heb?' 'Nu?' was het antwoord. 'We moesten de boer en zijn vrouw eens uitnoodigen.' 'Ja, dat is fijn.' Toen stonden we op. De meisjes waschten af, terwijl de jongens water haalden voor thee.

De boer en zijn vrouw kwamen om half negen. We hadden overal lampionnen neergehangen wat een gezellige indruk gaf bij het vuurtje, dat lekker knetterde. Om negen uur gingen ze weer weg. We moesten de fietsen nog wegbrengen, zoodat we met den boer meegingen. Op den terugweg namen we elkaar aan de arm en zingend gingen we op het kamp aan. Het vuurtje was nog aan en onze burens waren er nog naar komen kijken. Die hadden verteld dat de vorige nacht een strooper kort bij onze tenten gepakt was. Na een half uurtje gepraat te hebben, kropen we onder de wol.

Zaterdag

Toen we 's morgens wakker werden, hoorden we een regelmatig getik op het zeildoek. Dit was een onaangename verrassing voor ons, want hieruit konden we afleiden dat het regende dat het goot. En dat nog wel op den dag van terugkeer. Toen we ons aangekleed en daarna ons lekkere bord havermost genuttigd hadden, duurde het niet lang, of er was een hevige strijd over het onderwerp, hoe naar huis terug te keren. De meisjes waren er voor met de trein naar Vaassen te gaan, maar daar voelden de jongens niet veel voor.

Er werd dan eindelijk besloten, onze bagage per trein naar huis te sturen, en wijzelf zouden op de fiets gaan. De tenten werden afgebroken en ingepakt; tevens werd al de bagage in een vloerzeil gewikkeld, zoodat het gemakkelijk vervoerd kon worden.

Ondertusschen bleef het maar steeds door gieten. Maar dat hinderde niet veel meer, want we waren toch al doornat. Met het pak bagage werden Jo en ik vooruit gestuurd en we hebben het onderweg verscheidene keren verwenscht. Tot ons geluk kwam ons een boer met een wagen achterop en die was zoo welwillend het pak voor ons mee te nemen naar het station.

Pimmy moest zich even verwijderen

Onderweg naar Doetinchem moest Pimmy zich even verwijderen en liet haar rugzak tegen een boom staan, maar deze is later toch gelukkig weer terecht gekomen. We hebben in Doetinchem de tenten naar het tramstation gebracht en de bagage op het spoor gedaan. Toen zijn we zonder rusten doorgepeddeld naar Dieren, waar we even wat gebruikt hebben en cadeautjes gekocht voor thuis. Vandaar weer door naar Apeldoorn, waar we even bij Stokhuizen aan geweest zijn om oude foto's te laten ontwikkelen. Nu waren we weer op bekend terrein en kwamen onder luid bellen en het zingen van ons clublied onze woonplaats binnen.

MUSEUM VAASSEN HISTORIE

In de komende tijd zullen er weer diverse exposities te zien zijn in het Museum Vaassen Historie, bezoekadres: Dorpsstraat 73, Vaassen. Wilt u van tevoren al eens een kijkje nemen?
Ga dan naar www.vaassenhistorie.nl.

Op de agenda staan:
14 april – 5 mei: 65 jaar bevrijding
15 mei – 30 oktober: Molukse gemeenschap in Vaassen
27 mei – 25 september: Beken en sprengen
3 juni – 30 oktober: De Dorpsstraat

Wilt u andere informatie? Stuur een e-mail naar: info@vaassenhistorie.nl of vaassenhistorie@upcmail.nl. Ook kunt u bellen met 0578 – 57 73 55.

HOE 'AMPT EPE' VERRE VERWANTEN BIJ ELKAAR BRACHT

Wimmy Baddee-Jonker, Amstelveen

Omstreeks 1980 ruimden mijn ouders Jan Jonker (1922-2008) en Maretta Egbertine Brugman (1927-2003) hun zolder op. Er kwam een grote schoenendoos tevoorschijn. Mijn vader bracht de doos bij mij, zette hem met een plof op tafel en zei : 'Kijk maar wat je ermee doet. Als het je niet interesseert, dan doe je de boel maar weg.'

Ik maakte de doos open en wist niet wat ik zag: een massa goed bewaard gebleven geboorte-, trouw- en rouwkaarten, foto's, briefjes, knipseltjes, een paar trouwboekjes ... U begrijpt het vast al: het genealogievirus sloeg in hevige mate toe en werd in de loop der jaren steeds heviger.

Na veel gespeur in diverse archieven bleken mijn zeventiende- en achttiende-eeuwse voorouders te zijn geboren en getogen in Epe (Zuuk). Omdat ik eigenlijk niets van de geschiedenis van Epe wist, besloot ik eind 2008 lid te worden van 'Ampt Epe'.

Begin 2009 bestelde ik via Marinus Endendijk een aantal boeken over de geschiedenis van Epe. Van hem kreeg ik een e-mail terug: 'Er is ook nog een erg leuk boek over het Ruwe Veen. Daar komt een familie Jonker in voor, het is geschreven door Lijda van den Bremen-Jonker en zij zou zomaar familie van jou kunnen zijn.' Ik kreeg het e-mailadres van Lijda en haar man Gerrit en stuurde een bericht met een stukje stamboom. Al snel kwam er een mailtje terug: 'Ja hoor, wij zijn appeltjes van dezelfde boom, maar wel van heel ver terug.'

Onze eerste gemeenschappelijke voorouder bleek Aert Hendriks Jon(c)ker te zijn, geboren op de Oosterenk, gedoopt te Epe op 17 mei 1721. Lijda stamt uit zijn tweede huwelijk met Janna Peters (Drost), ik uit zijn eerste huwelijk met Gerritjen Jans Wijnbergen.

De mailtjes bleven heen en weer vliegen tussen Epe en Amstelveen en in mei 2009 volgde een eerste ontmoeting. Lijda en Gerrit namen mijn man André en mij mee op een fietstocht door Epe en Zuuk en vertelden ons onderweg van alles en nog wat over de geschiedenis, boerderijen, landjes van onze voorouders enz. Deze leuke en leerzame dag werd afgesloten met een lekker etentje. Kortom: er was een 'klik'. De afgelopen maanden volgden er nog meer gezellige ontmoetingen en via de e-mail houden wij elkaar op de hoogte van ons wel en wee.

Dus, 'Ampt Epe' en in het bijzonder Marinus Endendijk, heel erg bedankt ! Zonder jullie hadden wij dit leuke contact nooit gehad!

LEZERSRUBRIEK

EEN TWEEDE OENER PUZZEL?—Evert de Jonge

In het septembernummer 2009 werden de leden geattendeerd op een raadselachtige tekst op een hek. Er zijn echter meer raadsels in Oene. Bij de ingang van De Ark, het verenigingsgebouw van Oene, aan de Keizerstraat, is in de zijvleugel een oude steen ingemetseld. Enigszins aan het oog onttrokken door een boom is op de steen van ongeveer 60 x 40 cm te lezen:

J A C O B H E N R I C K S
K M
H E N R I C K J A C O B S
1652

Uit het verpondingkohier van 1650 blijkt dat er in Oene inderdaad personen woonden met de genoemde namen. Henric Jacobs was toen 'lantheer' van Jacob Henricks, die samen met ene Gerrit Gerrits het pandschap had van 0,5 molder zaailand. Dit verklaart echter niet hun gezamenlijke namen op een steen. Staat KM voor korenmolenaars? In de archieven van de Staten van Veluwe, rentmeestersrekeningen van Klooster Nazareth te Oene, zijn de namen van de pachters van de Oener kloostermolen te achterhalen. Dat waren niet onze Jacob en Henrick.

De oplossing bleek eenvoudig: op onze eigen website is een transcriptie opgenomen van het 17/18e-eeuwse kerkboek van Oene, met als bijlage een lijst van daarin genoemde functionarissen. De twee heren waren in 1656 beiden kerkmeester van Oene. **KM** staat dus voor kerkmeesters.

De steen is dus in opdracht van de kerkmeesters gemaakt en waarschijnlijk ingemetseld in een toen gebouwd kostershuis annex school of de pastorie. De steen vereeuwigde de opdrachtgevers, i.c. de kerkmeesters. Al is het gebouw van toen allang weer vervangen, de steen werd bewaard, nu als onderdeel van De Ark. Dit

historische puzzeltje is weer opgelost; wellicht volgen er meer. (Met dank aan Hans Stakenburg voor de foto's)

DERDE OENER RAADSEL – Jan de Graaf

Bijna profetische woorden van onze voorzitter, want ons medelid Jan de Graaf attendeerde de vereniging op een paal van 15 x 15 cm, ongeveer 80 cm hoogte. Aan de ene zijde staat **A M T** en aan de andere zijde **P T**.

Archivaris Gerrit Kouwenhoven en voorzitter Evert de Jonge hebben de paal bekeken. Volgens hen is het een grenspaal, waarschijnlijk uit de achttiende eeuw. Ze denken dat het een grensafscheiding is die gemaakt is na een boedelverdeling tussen twee leden uit een familie met een achternaam die begint met een T. Ook denken ze dat het juist geen inwoners waren uit Oene, want die konden immers dagelijks hun grenzen bewaken. Ze verwachten dat het Deventer patriciërs of andere grootgrondbezitters waren.

Wie weet de oplossing?

ZIEKTE IJWERSEN – Frans Schumacher

Op zoek naar het woord 'ijwersen', niet gevonden overigens, dacht ik aan een volgende oplossing: ijzer wordt in het dialect als 'iezer' uitgesproken/geschreven. Dus ik typte 'iewersen' in, met het volgende resultaat:

Evesen, *mazelen*, zie iewersen en blekke

Woordenlijst van de Taal, welke in de Saksische streken van Nederland gesproken wordt.

Bleкке, blekkens, *mazelen*. **blekens** (Noord-Overijssel).

Als je 'Jan Stroop-Mazelen' intypt bij Google, tref je o.a. dit stukje aan:

Op die, hier gepubliceerde, taalkaart (anno 1986) komen naast *mazelen* nog enkele heteroniemen voor: *blekken/blekens* en *ieversken* in enigerlei vorm; *blecken* ook bij Plantijn. Het zijn alle twee vormen op retour. Niet alleen wordt dat door diverse correspondenten van het P.J. Meertens-Instituut met zoveel woorden aangegeven, maar bovendien blijkt hun teruggang bij vergelijking van de geografie in 1954 (Vragenlijst 25) met die van 1986. Zowel *blekken/blekens* als *ieversken* wekken de indruk ook pluralia tantum te zijn (geweest?). Bijna geheel verdwenen zijn nu al de twee overige namen *reule* en *plekken*.

VOOR HET 'BRUIN CAFÉ' (1) – Jan Stel

Weer verbaasd over de prachtige uitvoering van de laatste editie van Uw blad was ik zeer verrast, zowel op de foto op pag. 18 mijn vader te herkennen, alsmede op pag. 23 zijn handtekening onder de kennisgeving van 27 februari 1958, van de geboorte van een drielinglam van ooi nr. 1 van de stichting Schaapskudde Epe-Heerde.

Dan kom ik even op uw vraag van pag. 6. Volgens mij zou de middelste man met pet, in mooi streepjespak, de heer

Vosselman van de Oenerweg kunnen zijn. Ik ben niet helemaal zeker met betrekking tot de naam, maar het lijkt mij de vrachtrijder van destijds; hij woonde tegenover het huidige voetbalveld. Hij reed met paard en wagen door het dorp en vervoerde materialen en gebruikte in de winter, geloof ik, ook de paarden voor de sneeuwplough. Mocht ik het bij het juiste eind hebben, want er woonde geloof ik ook een vrachtrijder Vosselman op de Haverkamp, dan hoop ik U op weg geholpen te hebben naar de identificatie van de overige twee pettendragers.

VOOR HET 'BRUIN CAFÉ' (2) – J. van Eelen

Via Steven Leijssen berichtte de heer Van Eelen van de Glorialaan ons dat volgens hem de volgende heren op het bankje zitten. Van links naar rechts: de heer Scholten, de heer G. Koetsier, de heer A. Vosselman. Over de meest rechtse persoon is hij niet helemaal zeker, maar dit zou de heer Van Werven kunnen zijn.

VOOR HET 'BRUIN CAFÉ' (3) – Wim Visser

In het onlangs ontvangen blad van u wordt er op blz. 6 gevraagd wie de mannen met de pet kent. Geen van allen komt mij echt onbekend voor, maar alleen van de uiterst rechtse persoon is mij de naam bekend. Dit is volgens mij Bertus van Zuuk. Hij woonde destijds aan de Zuukerweg (precies tegenover de Vegtelarijweg). Zijn dochter (Bertha) woont aan de Europalaan en is getrouwd met Jaap van Ruiven. En deze personen zijn weer de ouders van Leo van Ruiven (Brandweercommandant in Epe).

IJSBAAN – Jan Kreffer

Toen ik de vraag van de familie Mölder over de ijsbaan las, herinnerde ik mij dat ik er ooit met Jan Post (van de ladders) over heb gesproken. Het vraaggesprek staat in nr.104/oktober 1993 van Ampt Epe. Uitvoeriger wordt erover verteld (met foto's) door J. Gerard op bladzijde 101 van zijn boek Epe in prenten en verhalen. Daar blijkt dat 'Het Blok' van Jan Post 't Blak moet zijn. Misschien had ik het niet goed verstaan. In dit nummer van Ampt Epe zegt de toen 85-jarige heer Post (blz. 9):

Vroeger had je de ijsbaan 'Het Blok' aan de Oenerweg bij de Horsterbrug. De ijsclub heette 'De Onderlinge'. De slachterij van Niers loosde op het beekje dat op het kanaal uitkwam en dat water kwam ook op de ijsbaan. Het gevolg was dat het ijs vaak bros was en minder geschikt werd om op te schaatsen. Nu was er hierachter een stuk grond op de Klaarbeek, dat van mevrouw Wilhelmina van Westerink van de Overtuin was. Van haar werd die grond gehuurd om een nieuwe ijsbaan te stichten. De oprichters waren Gerrit Kwakkel, architect Simons en H.G. Prinsen van de ijsfabriek aan de Oenerweg. Dat was in 1939, het jaar van de mobilisatie. Toen mevrouw Westerink overleed, bleek dat zij had bepaald dat de beheerders van de ijsbaan de eerste rechten voor de koop van de grond kregen. Die koop werd gesloten en zo werden Prinsen, Van Ark de bakker en ik (die toen het bestuur vormden) de eigenaars. De ijsclub had nog steeds de oude naam 'De Onderlinge' en een gezin kon voor zes gulden lid worden. De baan had verlichting op palen, die van Welna kwamen. Reezigt gooide een stel hier neer en als ze na een paar jaar verrot waren, dan bracht hij weer nieuwe. Er stond ook een keet, die bij stormweer nog al eens kapot woei, en al met al was het een armoe om met z'n drieën die baan in de benen te houden.

Eind 1976 begonnen de werkzaamheden aan de verbinding van de S9 met de A50, waardoor de ijsbaan moest verdwijnen. Er werd een nieuwe plek gevonden, daar waar hij nu

ligt, maar daar heb ik mij niet meer mee beziggehouden. Jongeren hadden intussen een schaatsclubje opgericht en hebben zich toen op de nieuwe baan geworpen.

VliegVeld Oldebroeek – Hans van de Beek

Naar aanleiding van het artikeltje over het militaire vliegveld op het ASK in het laatste nummer (no. 175) van *Ampt Epe* wilde ik U het volgende mededelen.

Het genoemde vliegveld, zoals werd beschreven in het tijdschrift *Luchtvaartkennis* is, naar mijn mening, niet het vliegveld dat de heer Dekker uit Epe bedoelde (septembernummer van 2009).

Het aangegeven veld heeft inderdaad op die locatie bestaan, maar is in de jaren vijftig (het precieze tijdstip is wellicht bij het NIMH te achterhalen) buiten bedrijf gesteld. Bovendien lag dit veld, zoals uit het kaartje blijkt, aan de Overste Wanninkhofweg, die niet voor publiek toegankelijk was.

In de jaren zestig is er een nieuw veld aangelegd tussen de Woldbergweg en de Stenenkomweg. Hoewel dit veld zelf geheel op militair terrein lag, waren deze twee wegen gewoon open voor het publiek en kan men het veld vanaf de Stenenkomweg zien liggen. Dit is naar alle waarschijnlijkheid het veld dat de heer Dekker zich herinnert uit zijn jeugd. Het veld bestaat nog steeds, maar of het nog gebruikt wordt, is mij niet bekend. Vroeger werd het veld, dat niet permanent bezet was, gebruikt door de Groep Lichte Vliegtuigen, die Piper "Super Cups" gebruikte voor aanslagwaarneming van de oefenende artillerie-eenheden op het ASK. Het veld staat ook aangegeven in de linker bovenhoek van de topografische kaart van Nederland, blad Epe 27 D, schaal 1:25 000. Het heeft de vorm van een driehoek.

Hopelijk is hiermee een misverstand uit de wereld geholpen.

PS. Meer over de Artillerie van het Nederlandse leger is te vinden in een boekwerk uit 2002 'Vuur in Beweging, 325 jaar veldartillerie'. Het is een uitgave van het Instituut voor Militaire Geschiedenis der Koninklijke Landmacht (thans NIMH) in Den Haag (ISBN 90 5352 735 4). Op pagina 148 van dit boek staat een klein stukje over dit waarnemen vanuit de lucht.

FOTO LAGERE SCHOOL EMST – Gees IJzerman

Gees IJzerman stuurde ons een paar foto's van de lagere school in Emst.

Ze vermoedt dat haar moeder (geboren 1918) erop staat.

Dit is één van de foto's.

Is er nog iemand die personen herkent op deze foto?

HERINNERINGEN VAN G. VAN LAAR (1889-1980) van de 'Steenderbult' in Emst Peter Stork

9. Een windhoos in Gortel

Ik denk dat het in 1904 was dat een windhoos vier huizen in Gortel trof. Het was al de hele nacht stormachtig geweest. Mijn moeder was al om vijf uur uit bed en aangekleed. Toen ik mij ook aankleedde, kwam er een vreselijke rukwind. Het hele huis kraakte en er sprongen barsten in de muren. De wind kwam uit het noorden. Ons huis stond met de achterkant in die richting. Gelukkig bleef ons huis staan, doordat het gebintwerk ons huisje overeind hield.

Mijn moeder liep direct naar oom Gerrit van Laar. Hij was net rogge van de balken aan het gooien om te gaan dorsen; hij had nog niets van de windhoos gemerkt. Toch lagen bij hem, net als bij ons, alle roggemijten om. Moeder was al gestruikeld over de garven die gedeeltelijk met de hoos waren meegenomen, dwars over de bouwkamp tot boven in de struiken.

Het tweede huis dat getroffen werd, lag aan de weg door de buurt na L. van Norel, aan dezelfde kant van de weg. Naar het schoolhuis toe, net voor de hoge bomen aan de andere kant van de weg. Ook bij dat huis was de kap over de muur verschoven. Het was de woning van Aert Mouw, de jachtopziener. Ook bij hem hield het gebintwerk.

De windhoos kwam dwars op het derde huis naar het zuiden toe dat er nog staat, als men afslaat bij L. van Norel richting Vaassen, een klein eindje van de weg af. Dit was het huis van Lubbert van Gortel die de hele nacht op was omdat hij, met

zijn vriend Aert Bouw, er met de lichtbak op uit was geweest naar Tongeren. De beide kleine jongens stonden op de vuurplaat in hun blote billen het wild te bewonderen dat geschoten was. De vrouw lag nog in bed met de kleine die nog maar acht dagen oud was. Van Gortel wilde net het vuur aanmaken toen de windhoos aankwam en het hele voorhuis naar beneden kwam. Het achterhuis bleef staan dankzij het sterke bintwerk. Het was een geluk dat het vuur nog niet aan was, want dan was de ramp niet te overzien geweest.

Van Gortel is over de zolder die op de grond lag, naar buiten gekropen om bij Hendrik Bosch hulp te halen. Het dak was volledig weggerukt. Zijn vrouw lag onder de blote hemel met de kleine. Beiden hadden geen schrammetje. Toen Van Gortel met buurman Bosch bij het huisje kwam, riep het oudste jongetje dat onder de zolder lag: 'Ik leef nog.' Met de burens werd de boel boven de kinderen opgeruimd. Het bleek dat het andere jongetje ook nog leefde, maar het was gewond. Hij is met een gebroken beentje en armpje naar het ziekenhuis gebracht. Deze Jan Willem van Gortel heeft het laatst in het winkelhuis gewoond en is op 67-jarige leeftijd gestorven. De andere jongen was Dries van Gortel.

Het vierde huis dat getroffen werd door de windhoos was dat van Gerrit van Norel. Destijds woonde er Bert Kremer. Van dat huis werd alleen het achterschild afgerukt; er was verder geen schade.

10. Poffen steken en kluun modderen

Poffen (plag van het bovenste veen) werden gestoken met een scherpe schop. Dat was zwaar werk. Jacob Westerink heeft in het Pollense Veen de poffen af laten steken. Het is niet zo best om dat te doen, want men haalt er zo veel humus mee weg. Mijn moeder heeft, toen ze nog niet getrouwd was, samen met Neeltje, de latere vrouw van Mannes van Essen van de Wachtelenberg, die poffen aan hoopjes gezet van 50 stuks op een dag. Mannes van Essen heeft lang bij D. van Lohuizen gewerkt.

De poffen werden per duizend stuks door de notaris verkocht, zowel bij ons in de laagte als in het Pollense Veen van Jacob Westerink. De poffen dienden om in het haardvuur te worden verstookt.

Dan kwam de kluun (zelfgebaggerde turf) uit de veengaten, daar waar veel veen zat. Zo ook op het stuk land bij Jan van Gorkum op de Hoge Woeste. Daar lag een stuk grond, waar nu allemaal bos op staat en waar verschillende mensen uit Emst een stukje grond hadden om kluun te modderen.

De modder werd op het gras gegooid en in een baan uitgespreid ter dikte van een turf. Dat veen werd eerst met de blote voeten tot een taaie brij getrapt en dan weer gelijk gemaakt. Als de brij al wat stevig was geworden, werd deze met een krommes aan een stok gesneden op turfgrootte. Eerst van de ene kant, dan van de andere zodat men vierkante turven kreeg. Dat liet men zo liggen tot de turf stevig genoeg was om op te zetten aan baantjes voor verdere droging. De kwaliteit was niet altijd zo goed, want er zat wel eens zwavel in. Dat gaf veel stank in huis en was ook buiten te ruiken. Nu is daar bij Van Gorkum veel houtgewas opgekomen en moet dit zo blijven liggen.

De as van de poffen en de kluun werd met kippenmest gemengd; dit mengsel werd bij het poten van aardappelen met een lepel bij de aardappel gelegd als bemesting.

DE GRIFT

Oorsprong, economische betekenis en kanalisatie

Evert de Jonge

Inleiding

De Grift is een afwatering die gevoed wordt door sprengenkoppen. Deze zijn te vinden in Ugchelen, ten zuiden van Apeldoorn. Vanaf de oorsprong stroomt het watertje (weer) visueel zichtbaar door het centrum van Apeldoorn. Ter hoogte van de Griftstraat buigt het watertje af naar het noorden om langs de dorpen Vaassen, Emst en Epe te stromen. Vervolgens mondt het bij Heerde vlak achter kasteel De Bonenburg in het Griftkanaal uit. Vanaf hier volgt het genoemde kanaal de oude bedding van de Grift, die ooit bij Hattem in de Bottenstreng stroomde, de trechtermond van de Oost-Veluwse weteringen.

Een gangbare mening is dat de Grift een natuurlijke beek is waaraan Apeldoorn zou zijn ontstaan. Anderen stellen nadrukkelijk dat het een wetering betreft die in de 14e eeuw, toen ook andere afwaterkanaaltjes werden gegraven, is ontstaan. Wie heeft het bij het rechte eind?

Belangrijker is het economische nut van het watertje. Al vanaf de 14e eeuw bewijzen archiefstukken dat de Grift de exploitatie van watermolens in Apeldoorn mogelijk maakte. Deze bescheiden vorm van economische activiteiten nam een grote vlucht na de 16e eeuw, toen na de bouw van talrijke water(papier)molens een Apeldoornse Gouden Eeuw volgde. Hierbij werd de Grift tevens als vaarwater benut en volgden initiatieven om de bevaarbaarheid te bevorderen. Het laatste (kanalisatie)plan dateerde van 1820.

Tot slot maakte het watertje visvangst mogelijk.

De Grift heeft een ruimere historie dan menigeen denkt: een onbekend stukje Veluwse geschiedenis.

Gegraven of natuurlijke oorsprong?

Volgens het *Concept-waterplan Apeldoorn* is de Grift de hoofdbeek van Apeldoorn. En wie de talrijke sites op het Internet bekijkt, zal constateren dat ook anderen daar zo over denken. Het is ook verleidelijk om die mening te hebben, immers een beek is zo romantisch. Dat roept nostalgie op, zo'n watertje met een slingerende loop. En inderdaad, wie de loop van de Grift volgt, constateert bochten in het watertje. Een beek dus?

Er zijn redenen om sterk te twijfelen aan een natuurlijke oorsprong.

Het eerste bewijs is eenvoudig. Op de Veluwe ligt een hoge stuwwal; het water dat daar afstroomt, zou logischerwijze van hoog naar laag stromen, richting de IJssel. De Grift watert echter af van zuid naar noord, onder andere via een hoger gelegen deel. Zo is het NAP (Normaal Amsterdams Peil) rond de Grift in de Beemte ten noorden van Apeldoorn 9,4 meter, in het Vossenbroek bij Emst 5,5 meter, in Zuuk bij Epe 7,3 meter, in Hoorn bij Heerde 4,3 meter, in Wapenveld 4,8 meter, bij de Hezenberg ten zuidoosten van Hattem 5,2 meter en nabij de monding 5,4 meter. Er is geen natuurlijk verval in het watertje, wat bij een beek wel het geval is. Dit wijst op graafwerk.

Dan de bochten in het watertje. Die hebben te maken met uitlopers van de stuwwal. Natuurlijke beken zullen altijd om obstakels heen stromen, maar gravers van afwateringen kiezen de gemakkelijkste weg en dat is soms door een stuwwal heen op plekken waar dat mogelijk is. De gravers van de Grift hebben op tenminste twee plekken de stuwwal doorgraven, namelijk bij Hulsbergen ten noordoosten van Heerde en bij de Hezenberg bij Hattem.

De Grift is dus gegraven en wel om de eenvoudige reden dat in de late middeleeuwen de hertog van Gelre ontginningen stimuleerde die leidden tot het ontstaan van onder andere Nijbroek. Om deze plaats te vrijwaren van overtollig water dat van west naar oost stroomde, werden de weteringen gegraven van zuid naar noord. Dat deze zo zijn gegraven, had tevens te maken met verzanding in de IJssel. Dit zorgde voor afwateringsproblemen in het komgebied van de IJsselvallei. De gemakkelijkste weg was toen afwateren via een weteringensysteem naar het lagere noordelijke deel, dat later de Hoenwaard werd genoemd. Dit werd voltooid in de late 14e/vroege 15e eeuw.

De Grift moest ervoor zorgen dat water uit vooral het Ugchelse/Apeldoornse gebied niet richting Nijbroek stroomde. Daarom werd tevens de, wat oostelijker liggende, Nieuwe Wetering gegraven. Frappant is dat de dijkjes langs beide afwateringen aan de oostzijde werden gelegd om te voorkomen dat een teveel aan regenwater (van hoog naar laag stromend) binnen de Grift respectievelijk Nieuwe Wetering bleef.

Tot slot is er een taalkundige verklaring voor de naam Grift. Volgens taalhistoricus Otten bewijst ook de naam dat het om een gegraven afwatering gaat. Eerder kwam Heslinga tot dezelfde conclusie.

Samengevat: de Grift is een afwateringskanaaltje dat omstreeks 1300 zal zijn gegraven om te voorkomen dat de ontginningen in de IJsselvallei te veel water zouden ontvangen.

Watermolens

De Grift bood mogelijkheden voor de exploitatie van watermolens. Al vroeg in de 14e eeuw werden de eerste vermeld. In 1313 werd de Wenumermolen genoemd, terwijl de Monnikhuizermolen in het centrum van Apeldoorn al in 1335 bestond. Een in de geschiedschrijving vrijwel onbekend gebleven watermolen lag bij Emst.

Bij dit geringe aantal molens bleef het tot Hans van Aelst, Johan van Steenberg, Marten Orges en andere 'buitenlanders' zich vestigden op de Veluwe om papier- en kopermolens te bouwen aan de aanwezige watertjes of de daarvoor gegraven sprengen. Deze vroege industrialisatie leidde tot economische groei in Apeldoorn, Vaassen, Epe en Heerde. In tegenstelling tot wat vaak wordt verondersteld, ging de Gouden Eeuw niet voorbij aan deze Veluwse plaatsen. Sterker: toen na 1650-1670 het economische hoogtepunt in Holland voorbij was, zou de papierindustrie nog doorgroeien tot omstreeks 1730 om daarna een redelijk stabiele factor te blijven tot in de jaren dertig van de 19e eeuw. Op de Veluwe werd in die periode ruim een derde van de gehele Nederlandse papierproductie gerealiseerd, waardoor Amsterdam uitgroeide tot de papierhoofdstad van de toenmalige wereld.

De watermolens konden in de 19e eeuw niet langer concurreren met de opkomende papierfabrieken, die gebruik maakten van stoommachines. De molens verdwenen om plaats te maken voor wasserijen, die evenals hun voorlopers gebruikmaakten van het water. Deze tak van nijverheid bood aan velen werk en heeft zich, evenals de papierindustrie, tot op de dag van vandaag gehandhaafd op de Veluwe. Een groot nadeel van de wasserijen was dat deze de Grift sterk vervuilden. Op de afwatering dreven dan ook forse schuimkoppen van fosfaat en andere wasmiddelen, en daar wilde men in de 'Parel van de Veluwe' niet langer tegen aankijken—de reden dat het watertje in 1970 'ondergronds' moest in het Apeldoornse centrum.

(Wordt vervolgd)

HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (9)

Peter Stork

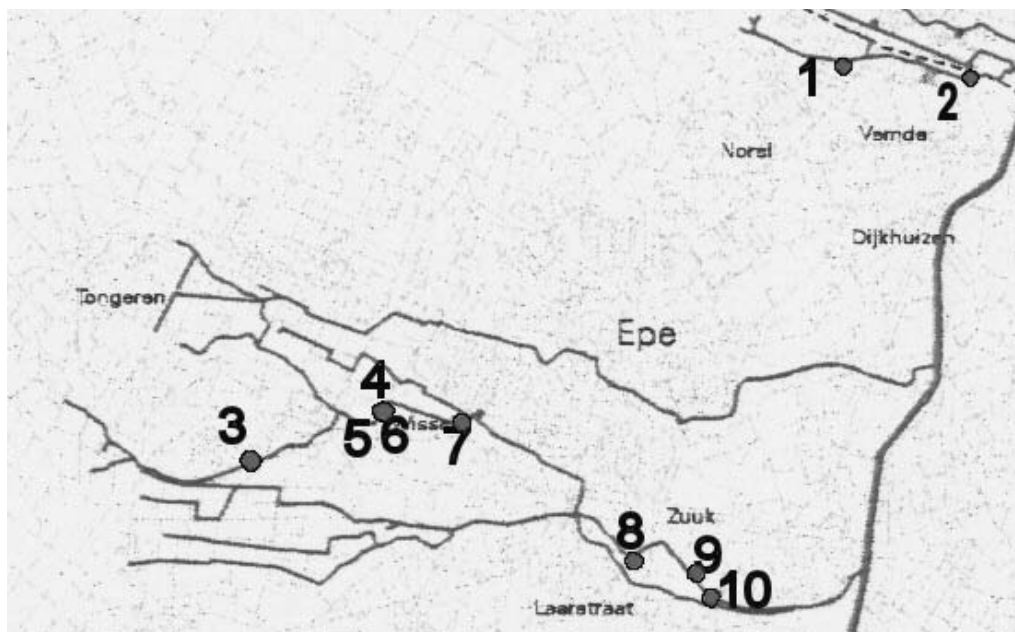
8. Beken en watermolens (3)

Klaarbeekstelsel (westelijk van de Dorpenweg)

Het Klaarbeekstelsel bestaat uit:

- de Witte Beek, een sprengenbeek,
- de Tongerense Beek, een kwelbeek,
- de Vlasbeek, een sprengenbeek,
- de Paalbeek, een sprengenbeek,
- de Klaarbeek, een laaglandbeek. De benedenloop is grotendeels opgeleid.

De Klaarbeek zelf heeft drie molens aangedreven en wordt gevoed door een aantal bovenlopen. Onder het stelsel vallen, behalve de Tongerense Beek, de door een sprengkop gevoede Vlasbeek of Vlesbeek, de eveneens van een sprengkop voorziene Paalbeek, de Witte Beek, een gegraven spreng, en de benedenloop, die Klaarbeek heet. De Klaarbeek kwam aanvankelijk uit in de Grift maar wordt nu via een aquaduct over de Grift gevoerd om het Apeldoorns Kanaal van water te voorzien. Het stelsel zoals wij dat nu kennen is mensenwerk.

Kaartje met beken

Vlasbeek

De meest noordelijke spreng is de Vlasbeek, gelegen ten noorden van het Tongerense Veen. Misschien is deze natuurlijk ogende spreng van oorsprong een beekje dat in het Tongerense Veen afwaterde. Nu wordt het water van de Vlasbeek

opgeleid om de laagte van het Tongerense Veen te kruisen – een van de weinige voorbeelden van een dalkruising en ook de langste van de Veluwe. Of de Vlasbeek ooit gebruikt is voor het roten van vlas is niet bekend. Het kan ook zijn dat de naam ontleend is aan ‘vles’ of ‘flesch’, een synoniem voor plas. Denk bijvoorbeeld aan de Gerritsfles, een heideplas in de gemeente Apeldoorn.

Na de dalkruising mondt de Vlasbeek uit in de Paalbeek. De sprengkop van deze Paalbeek ligt ten westen van hotel-restaurant De Witte Berken; de beek wordt langs de zuidrand van het Tongerense Veen geleid. Bij het landgoed Waayenberg komen de Paalbeek en de Tongerense Beek samen.

Tongerense Beek

De Tongerense Beek heeft als kwelbeek een diffuus begin ten westen van het Wisselse Veen. Het meest stroomopwaarts gelegen stukje beekwal heeft een mooie begroeiing van vooral hulstbomen. De in ditzelfde gebied gegraven spreng aan de voet van de Tongerense Berg voedt de Tongerense Beek. Deze spreng heet de Witte Beek, blijkbaar naar de witte neerslag die soms op de bodem te zien is.

De Tongerense Beek is verder langs de noordrand van het Wisselse Veen geleid en al snel opgeleid naar de meest stroomopwaarts gelegen voormalige molenplaats van de Achterste Molen.

In totaal hebben aan het Klaarbeekstelsel zeven molens op vijf molenplaatsen gestaan. De eerste molens werden gesticht om graan te malen. Maar daar bleef het niet bij. De uitvinding van de boekdrukkunst had een stijgende vraag naar papier als gevolg. Dat stimuleerde einde 16e, begin 17e eeuw het stichten van papiermolens. Het Veluwse papier was van uitstekende kwaliteit en het werd tot ver buiten de landsgrenzen verkocht. De scheepvaart naar Oost- en West-Indië deed vervolgens de vraag naar koperproducten stijgen, dus kwamen er kopermolens om aan deze vraag te kunnen voldoen.

Molens veranderden nogal eens van functie. Ze vormden bovendien lange tijd de enige tak van industriële bedrijvigheid in deze overwegend agrarische gemeente. Begin 19e eeuw was de Kopermolen zelfs het belangrijkste bedrijf in Epe.

Toen de papiernijverheid verdween, werd in Wissel de plaats van de papiermolens ingenomen door wasserijen. De eigenaren daarvan hadden, evenals de papiermakers, belang bij schoon water.

Door de verbeterde transportmogelijkheden rond de eeuwwisseling kwam de vuile was van diverse instellingen uit de Randstad naar de Veluwe om daar gereinigd te worden. Op hun beurt zijn ook de wasserijen vrijwel allemaal verdwenen. Hun plaats werd ingenomen door bedrijven die weinig met de beek van doen hadden. Ook de korenmolens verdwenen: het wegvallen van de markt voor inlands graan en de import van goedkoop buitenlands mengvoer deed ze de das om. Van de zeven molengebouwen van iets meer dan een eeuw geleden zijn er nog maar twee overgebleven. Daarnaast zijn er nog diverse tastbare herinneringen.

Gaan we in de stroomrichting langs de Tongerense Beek en de Klaarbeek, dan komen we langs de volgende vijf molenplaatsen.

De Achterste Molen (nummer 3)

De naam 'Achterste' geeft aan dat dit de meest stroomopwaarts gelegen molen was. Over de stichting van deze papiermolen in 1710 is vrij veel bekend, omdat de overeenkomst tussen de papiermakers enerzijds, en de boerrigter (buurmeester, dorpsrechter) en medegeërfden van Wissel anderzijds bewaard is gebleven. Volgens de overeenkomst met de eigenaren van de benedenstrooms liggende Wisselse papiermolens mocht de oorspronkelijke beek niet dieper uitgegraven worden dan op peilposten was aangegeven. Als er ook maar één duimbreed dieper gegraven werd, zouden de papiermakers op de Nieuwe Papiermolen of Achterste Molen een ton bier verbeurd hebben.

De Achterste Molen, gezien vanaf de Achterste Molenweg (foto J. Meijer)

Ondanks tegenstand van de lagergelegen korenmolens is de molen gerealiseerd. Immers, de eigenaren van de Wisselse papiermolens waren tevens eigenaar van het bovenliggende beekwater. Beernd Janssen en Lucas Koldewey (van de Wisselse molens aan de huidige Blekersweg, de nummers 4 en 5 in dit artikel) legden in 1710 boven hun molens een derde kleine papiermolen aan.

De zoon van Lucas, Teunis, werd er papiermaker. In 1854 was D. Jonker papiermaker, maar hij ver-

anderde het bedrijf in een grutterij. In 1888 maakte G.W. Overbosch er een wasserij van, met naast waterkracht een stoommachine. Rond 1898 kwam er een petroleummotor bij en werd het waterrad van weinig betekenis. Het verdween rond 1906. Overbosch verkocht zijn wasserij in 1909 aan Tak die er slechts twee jaar bleef. In 1921 werd de van Palthe afkomstige Jan Eshuis eigenaar, die de basis legde voor het huidige dierenpark en de waterpartijen. J.J. Rakhorst was van 1980 tot de sluiting van het bedrijf eigenaar en had er een stomerij. Momenteel is het in gebruik als woonhuis. De waterval is het enige wat nog herinnert aan de oude papiermolen.

Voorbij de Achterste Molen is de beek bij de Waayenberg door een rug gegraven en loopt dan verder door de oostelijke voortzetting van het dal van Tongeren. Voorbij de Waayenberg komt de Tongerense Beek uit in de (daar al opgeleide) Paalbeek.

Paalbeek

De volgende opleiding is ten behoeve van de vroegere Wisselse papiermolens.

De Wisselse papiermolens (4, 5 en 6)

In Wissel hebben aan de huidige Korte Blekersweg drie papiermolens gestaan: twee op de rechteroever en een op de linkeroever. In 1615, toen de beek in erfpacht toebehoorde aan Ten Holten, scholte van Epe, en aan Alphert van Huet, sloten Hendrik Louren boekverkoper te Amsterdam, en Casper Weydeman een contract

*De molens aan de Blekersweg omstreeks 1895
(Vereniging Veluwe Waterradmolens, 1955, nr. 6)*

voor de bouw van een papiermolen op de rechteroever (nummer 4). In 1639 werd de molen eigendom van mr. Pouwel Peelen en in datzelfde jaar van Peter Toenissen. Al spoedig werd een korenmolen gebouwd op de rechteroever (nummer 5), noordelijk van de bestaande molen. In 1674 kocht Berends, getrouwd met de weduwe Toenissen, beide molens. Hij bouwde de korenmolen (5) om tot papiermolen, en zijn stiefzoon Theunis Peters betrok de bestaande (zuidelijke) papiermolen (4). In 1774 kocht Henricus Poll deze molen (4) en in 1873 Albert Kasteel, vervolgens in 1879 Evert Kasteel en in 1881 G.P.J. Ockersen, die de molen gebruikte voor houtbewerking. In 1888 volgde verkoop aan korenmolenaar J. Poll Jonker. Het waterrad bleef in gebruik. Nog in 1933 wordt melding gemaakt van de stoommachine van de Fa. H.W. van Norel.

De papiermolen (4) is door H. van Norel op 15 september 1906 in een was- en bleekinrichting veranderd. Hiervoor is het oude gebouw gedeeltelijk gesloopt en uitgebreid met een stoommachine, ruimte en drooggelegenheid, etc. Het waterrad werd nog als krachtbron gebruikt. Al spoedig, in 1907, heeft er een uitbreiding plaatsgehad om ruimte te scheppen voor een derde wasmachine, waarbij ook het gebouw vergroot moest worden. In die tijd is een dochter van Van Norel getrouwd met J. Jansen, die de zaak verder runde. Het waterrad bleef in gebruik. Op 25 november 1919 vroegen J. en J.H. Jansen een hinderwetvergunning aan, maar Van Norel blijft hoogstwaarschijnlijk belanghebbende en mede-eigenaar. In juni 1931 blijkt dat voor het veranderen van een stoommachine van 12 pk naar een grotere van 40 pk geen vergunning was aangevraagd. De heren Jansen wisten van niets. Er werd om een en ander administratief recht te zetten alsnog een vergunning aangevraagd door J. Jansen.

In 1949 vestigde de Marjan Fabrieken van suikerwerken zich in dit pand. In de jaren zestig Rietveld Instrumenten.

De noordelijke papiermolen (5) werd in 1796 gekocht door Hendricus Poll en kwam in 1841 aan Daniel Jonker. In 1860 is de molen verkocht aan de gebroeders G.W. en J.W. van Pannekoek. In 1897 kwam de molen aan Jan Zeegers van den Berg die deze ombouwde tot wasserij.

Er is hoogst waarschijnlijk tot 1908 ook nog papier gemaakt. In 1909 evenwel is het gehele bedrijf gekocht door Jacob Hendrikus Elardus Rovers, directeur van een wasinrichting te Groningen. Hij heeft de bestaande wasserij door een aanbouw vergroot en een stoommachine bijgeplaatst.

In augustus 1910 liet Rovers de gehele fabriek slopen en vroeg vergunning voor de bouw van een nieuwe. In deze door architect M.G. Molenbroek ontworpen fabriek werd een stoommachine geplaatst van 15 pk die als krachtbron dienstdeed.

In oktober 1918 vestigde zich in het gebouw van stoomwasserij 'De Wissel' de NV 'Eerste Nederlandsche Vezelbereidings Maatschappij' onder directie van J.C. van Wiggelen.

Op 25 mei 1923 vroeg B. Bangma een hinderwetvergunning aan om in het pand een weverij en fabriek van lakken, verfstoffen en vernissen te mogen exploiteren waarvoor een 12-18 pk stoommachine zou worden gebruikt.

In mei 1926 evenwel wordt door E. Uyt den Boogaard en A. van Reekum jr. uit Apeldoorn deze fabriek weer ingericht voor een was- en strijkinrichting.

Op 13 mei 1935 vroegen G.A. en G.J. van den Berg uitbreiding van hun wasserij en blekerij aan door het plaatsen van een ruwe oliemotor van 25 pk. Hiermede lijkt het stoomtijdperk van deze wasserij afgesloten te zijn. Later is in het gebouw nog een bedrijf van rubberartikelen gevestigd geweest (vanaf november 1947).

In juli 1949 vestigde A. van Reekum er zich met het Technisch Handels Contact Bureau AVRA, waar machineonderdelen werden gemaakt.

Op de linker beekoever, tegenover beide bestaande Wisselse molens, stond van 1823 tot ongeveer 1840 een hulpmolentje (6), door Hendricus Poll gebouwd als 'papierwrijfmolen'.

Van deze molens rest alleen een waterval.

Wisselse korenmolen (7)

De Wisselse korenmolen hoorde in 1553 aan Arndt Franckesz. Deze betaalde 8 ponden voor waterpacht aan Gerrit ten Holte.

In de 17e eeuw komt op deze molen de naam Jacob Pouwels voor. In 1720 wordt Wijnold van Heuclum genoemd, opgevolgd door Barend Stuurman, ca. 1746.

In 1855 vroeg de toenmalige eigenaar H. Poll Jonker vergunning aan om de het gebouw, naast grutmolen (waarvoor het blijkbaar gebruikt werd), ook als korenmolen in te mogen richten. In een grutmolen werd boekweit gemalen. Dit landbouwgewas werd vóór de introductie van kunstmest vaak op de Veluwe verbouwd. Het werd onder andere gebruikt om er koeken van te maken. Ook deze korenmolen wordt in 1895 (door bij de maalinrichting een gebouw te plaatsen) geschikt gemaakt om tevens als wasserij te fungeren, waarvoor als krachtbron een

petroleummotor werd gebruikt van 4 pk, die in 1908 door een 12 pk oliemotor werd vervangen.

In 1927 nam S. de Vreede de zaak over en werd de 12 pk motor vervangen door een zwaardere 22 pk. De wasserij is vóór 1925 stil komen te liggen; alleen de maalderij bleef. In 1940 is nog tot elektrificatie overgegaan. Van 1955 tot 1959 heeft het oude molengebouw dienstgedaan als noodkleuterschool. Rond 1960 werd het interieur, eigendom van Jan de Vreede, gesloopt; het gebouw werd in de jaren '70 afgebroken. De waterval is omgevormd tot cascade.

De voormalige maalderij van de Wisselse Korenmolen van De Vreede, eind jaren '50 van de vorige eeuw in gebruik als kleuterschool van de Wisselse school. De foto is van mevrouw T. Kwakkel-Boers, hier in de deuropening.

De Paalbeek mondt bij de N309 uit in de Klaarbeek. Deze draineert ook het oostelijke deel van het voormalige Tongerense Veen, tussen de Dorpsbeek en de Paalbeek. Ter hoogte van het zorgcentrum Klaarbeek wordt de beek weer opgeleid, kruist de Dorpenweg en vervolgt zijn weg naar de Kopermolen in Zuuk.

JAN VAN HUYSUM

Freek Bomhof

Een van de kamers op kasteel De Cannenburch in Vaassen wordt Van Huysumkamer genoemd. In deze ruimte bevinden zich drie bloemenschilderijen welke in de eiken wandbetimmeringen zijn aangebracht boven twee deuren en boven de schoorsteen. Volgens deskundigen op kunsthistorisch gebied zijn deze drie schilderijen gesigineerd: J. van Huysum. Ze zouden geschilderd zijn door Justus van Huysum.

Deze Amsterdamse schilder leefde van 1659 tot 1716 en was gehuwd met Elisabeth Sanderus. Hij was in de leer geweest bij landschapsschilder Nicolaes Berchem. Justus van Huysum was van vele markten thuis: hij beoefende bijna alle genres, maar blonk uit in het schilderen van bloemstillevens. Naast het maken van schilderijen decoreerde hij grachtenpanden in opdracht van rijke Amsterdammers. Ook beschilderde hij koetsen, kasten, kisten en klavecimbels. Bovendien had hij een winkel waar hij handelde in kamerschermen, vazen, beelden en andere decoratievoorwerpen voor huis en tuin.

Veel van zijn kinderen beoefenden ook de schilderskunst. Hun vader was hun leermeester. Maar liefst zes van zijn twaalf kinderen traden in de voetsporen van hun vader. De beroemdste van hen van Jan van Huysum. Hij leefde van 1682 tot 1749. Zoon Jan werd wereldberoemd door zijn bloemen en fruitstillevens. Zijn schilderijen sierden de wanden van menig vorstenhuis. Op een fabelachtige manier wist Jan de werkelijkheid weer te geven. Zijn schilderijen waren tijdens zijn leven al een vermogen waard. Zijn vader is nooit zo beroemd en rijk geworden. Doordat zoon Jan zich gespecialiseerd had in een bepaald soort schilderskunst is hij een vermogend man geworden.

Jarenlang heeft men gedacht dat de drie schilderijen met bloemstillevens van de hand van de beroemde meesterschilder Jan van Huysum waren. Dit blijkt dus na onderzoek niet zo te zijn. Vader Justus was minder beroemd en zijn schilderijen hebben ook veel minder waarde. Het is onbekend in welk jaar de drie schilderstukken in De Cannenburch zijn vervaardigd en wanneer ze in de wandbetimmeringen zijn aangebracht. Vermoedelijk zijn ze aangekocht door Anna Margaretha van Isendoorn à Blois, geboren Van Renesse. Zij leefde van 1703 tot 1775. In haar tijd, na 1726, zijn de oostelijke vertrekken op de begane grond van het kasteel gemoderniseerd. Anna Margaretha reisde veel – met de koets door het gehele land. Ze kwam ook regelmatig in Amsterdam om kunstaankopen te doen. Zij was een rijke vrouw en heeft zeker deze schilderijen bij Van Huysum kunnen kopen. De schilder zelf was toen al overleden. Maar een van zijn kinderen heeft zijn kunsthandel voortgezet. Vermoedelijk is een aantal van zijn schilderijen later, na zijn dood, verkocht. Hoewel zoon Jan van Huysum een tijdgenoot van Anna Margaretha was... De latere bewoners van het kasteel deden niet meer zulke grote kunstaankopen. De Van Huysumkamer was vroeger als slaapkamer in gebruik. Op een oudere foto van vóór de restauratie is dit nog goed te zien. Nu is ze ingericht als een soort luxe herenkamer. De schilderijen vormen een kunstig en waardig decor in een kamer, waarin toch een bepaalde adellijke sfeer heerst. Waar we een tijdsbeeld zien van de rijke mensen van twee à drie eeuwen terug, terwijl de landarbeiders toen in een hutje op de hei leefden.

BOEKENNIEUWS

Op de Noord-Veluwe verschijnen met regelmaat boeken die niet specifiek betrekking hebben op de gemeente Epe, maar wellicht toch voor sommigen van u interessante informatie bevatten. Wanneer wij hierover horen/lezen, willen wij – bij voldoende ruimte – graag de informatie naar u doorspelen.

VELUWE: Veluwe in historisch perspectief

Rudolf Hamel

Kort overzicht van bijzondere archeologische en geologische kenmerken in het Veluwse landschap, gerangschikt naar regio en plaats. Handig mee te nemen tijdens de wandel- of fietstocht. Verkrijgbaar bij de boekhandel of rechtstreeks via www.bduboeken.nl.

Prijs 9,95 euro. ISBN: 978-90-8788-090-3.

HET IS OORLOG: Noordwest-Veluwe tijdens Duitse bezetting **Aart Visser**

Auteur Aart Visser heeft al meerdere boeken op zijn naam staan. Sinds kort (25 februari) ligt er een nieuw boek van hem in de Noordwest-Veluwse boekwinkels. Dit jaar viert Nederland de bevrijding, 65 jaar geleden, door de geallieerden. Aart Visser heeft hierover al eerder enkele boeken geschreven. Met name zijn boek over het verscholen dorp bij Vierhouten is bij velen bekend.

Ook zijn nieuwe boek is weer een gemakkelijk leesbaar boek met heel veel foto's. Het boek kost 18,95 euro.

KIJK, twee jaar ervaring met werken aan culturele planologie en ruimtelijke kwaliteit **Stichting IJsselhoeven**

Dit boekje, uitgegeven door de Stichting IJsselhoeven, bevat een veelheid aan kennis en ervaring rondom de ruimtelijke kwaliteit in de IJsselvallei. Begin maart werd het in Heerde gepresenteerd tijdens een feestelijke bijeenkomst.

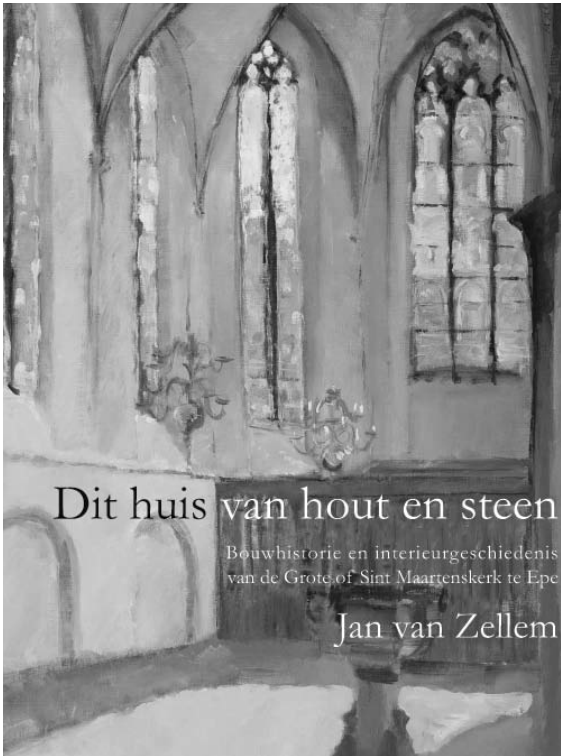
Stichting IJsselhoeven, een particulier initiatief, zet zich in voor behoud van de karakteristieke boerderijen langs de IJssel en plaatst dit in het kader van de cultuurhistorie en het agrarisch erfgoed. **KIJK** staat voor **K**ultuur en cultuurhistorie in de **IJ**sselvallei als inspiratie voor ruimtelijke **K**waliteit. Het boekje is te bestellen op www.ijsselhoeven.nl voor de prijs van 12,50 euro (exclusief porto).

DIT HUIS VAN HOUT EN STEEN

Bouwhistorie en interieurgeschiedenis van de Grote of Sint Maartenskerk te Epe

Jan van Zelle

De Grote of Sint Maartenskerk in Epe is het historisch brandpunt in de geschiedenis van de Eper gemeenschap. In zijn boek *Dit huis van hout en steen* beschrijft Jan van Zelle de laatgotische, tufstenen kerk die rond 1400 haar tegenwoordige vorm kreeg. In zestien hoofdstukken vertelt hij de 'levensgeschiedenis' van de kerk en sluit in hoofdstuk 17 af met een terug- en vooruitblik.

Het kerkgebouw in het centrum van het dorp is een oase van rust en bezinning, maar ook steeds meer een middelpunt van sociaal-cultureel leven. Het is een cultureel erfgoed en een apart gestelde ruimte voor iedere bewoner en bezoeker van Epe.

Dit huis van hout en steen is een document voor de gehele Eper gemeenschap en andere geïnteresseerden in culturele erfgoederen. Het rijk geïllustreerde boek geeft een goed beeld van de vele fraaie details van deze kerk en kost € 29,95. Het is vanaf 10 mei verkrijgbaar bij de Bruna te Epe, Heerde en Vaassen en bij Boekhandel Bosch in Epe.

De voor iedereen toegankelijke presentatie van het boek zal plaatsvinden op zaterdag 8 mei aanstaande in de Grote of Sint Maartenskerk te Epe.

Het programma begint om 15.30 uur; de kerk is vanaf 15.00 uur geopend voor ontvangst met koffie en thee.

GELOVEN OP DE NOORDOOST-VELUWE

J.M. Weststrate

Ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Vrije Evangelische Gemeente in Heerde in 2010 heeft dominee Weststrate, de huidige predikant, een boekje geschreven: *Geloven op de Noordoost-Veluwe*. Hierin schetst hij een brede lijn vanaf het ontstaan van de Veluwe als landschap, via het heidendom, de komst van het christendom, de reformatie naar de afscheiding om van daaruit het landschap van al die verschillende kerken te kunnen bevatten.

Het boekwerkje gaat dus niet alleen over de VEG en ook niet alleen over Heerde, maar over de breedte van geloven in dit stukje van Gelderland. Er staan veel foto's in.

De uitgave van 150 pagina's is een uniek samenwerkingsproject van de VEG en de Heerder Historische Vereniging. Tot 1 november a.s. kunt u het boek bestellen voor 12,50 euro via www.vegkruiskerkheerde.nl/175jaar. Daarna is de prijs 15 euro. Officiële verschijningsdatum: 20 november 2010.

TERUG NAAR DE WARE LEBUÏNUS

Dirk Otten

Lebuïnus heeft zich van de bekende missionarissen Willibrord, Bonifatius en Ludger onderscheiden door te prediken in gebieden die door de Franken nog niet

waren onderworpen. Het was vooral zijn bekeringsexpeditie naar de Volksvergadering van de Saksen in Marklo aan de Wezer, diep in het vijandige Saksenland, die op zijn tijdgenoten grote indruk maakte.

Na Lebuïnus' dood in 773 was er eerst een mondelinge overlevering van zijn optreden. Midden negende eeuw werd de eerste korte biografie over Lebuïnus geschreven, een zogenaamd heiligenleven, dat men later de *Vita Antiqua* is gaan noemen. Dit heiligenleven was, in tegenstelling tot de andere, traditionele heiligenlevens, geen stichtelijk en verheerlijkend verhaal over een voorbeeldige heilige. Het beschrijft een jeugdige en nog onbezonnen evangelieprediker wiens optreden in de Saksische volksvergadering op een mislukking uitloopt.

Begin tiende eeuw schreef de in zijn tijd beroemde wetenschapper Hucbaldus een 'klassiek' heiligenleven over hem, de *Vita Lebuini*. Alles wat Hucbaldus in de *Vita Antiqua* minder gepast vond, heeft hij weggelaten en aan zijn *Vita* allerlei stichtelijkheden en verwijzingen naar bijbelteksten toegevoegd. In de beschrijvingen en gedichten die daarna over Lebuïnus werden geschreven, raakte Lebuïnus zelf op de achtergrond, of men belichtte één aspect van zijn optreden. Voor de Moderne Devoten stond zijn vroomheid op de voorgrond, de predikant en amateur-historicus Nagge in Twello maakte van hem in de tweede helft van de 17e eeuw een predikende avonturier in het woeste Saksenland, en volgens een Duitse historicus uit het begin van de 20e eeuw waren de teksten over Lebuïnus niet meer dan legenden die voor een deel het karakter van een sage hadden.

In een twaalfstal hoofdstukken wordt in het boek beschreven welke, voor een deel zeer tijdgebonden voorstellingen men zich vanaf de negende eeuw maakte van Lebuïnus' leven en optreden. In het laatste hoofdstuk met de titel 'Zicht op de ware Lebuïnus' keert de levensechte Lebuïnus terug.

Het boek is verrijkt met ruim twintig illustraties, waaronder enkele heel bijzondere en tot op heden onbekende afbeeldingen. Aan het eind van het boek is een kopie van de 'Prynce uut Engelant' afgedrukt waarvan het origineel wordt bewaard in de Staatsbibliotheek te Berlijn. Aan het begin van het boek is een afbeelding van de ingekleurde houtsnede uit een boek van de Deventer drukker Richard Pafraet (1490) afgedrukt.

Het boek dat eind juni 2010 verschijnt, wordt uitgegeven door de Deventer Universitaire Pers. Tot 1 juni kunt u intekenen op het gebonden boek voor 12,50 euro, daarna is de prijs 17,50 euro. Adres: info@universitairepers.nl, of Sandrasteeg 8, 7411 KS Deventer, tel. 0570 – 61 36 63.